

Det knager i demokratiets fuger og bånd¹ – en artikel om demokratiets tilstand

Af Jørn Helder

Indledning

Artiklen vil med udgangspunkt i demokratiets tilstand og dets kriser i perspektiv af den øgede højreradikalisering tegne et billede af, hvor demokratiet er på vej hen. De to politiske tænkere Jürgen Habermas og Hannah Arendt har hver for sig, men dog i tæt sammenhæng analyseret henholdsvis demokratiets forfald og de mulige konsekvenser af dette forfald, hvilket danner udgangspunkt for en mere detaljeret gennemgang af de to analytikeres resultater, der bliver præsenteret i denne artikel. Til trods for at deres analyser er mere end 60-70 år gamle er begges analyser højaktuelle i forhold til demokratiets udvikling: Habermas i forhold til hvad der er i gang med at ske i relation til et demokratisk kollaps; Arendt i forhold til konsekvenserne af et demokratisk sammenbrud herunder den kortlægning af de underliggende strukturer og deres forudsætninger i totalitarismen. Begges analyser er således ikke kun af historisk interesse, men kan bidrage til at afdække og forstå centrale demokratiske udfordringer i dag og måske tjene som en advarsel mod den udvikling, man kan iagttage i en lang række forskellige lande.

Jørn Helder er lektor emer. cand.mag og ph.d.

¹ Titlen er inspireret af Ib Nørlands bøger om den danske arbejderbevægelses udvikling (1972, *Det knager i samfundets fuger og bånd*). Her relaterer titlen sig til de demokratiske strukturer, deres tilstand/forfald og de mulige konsekvenser af dette forfald.

A. Ulven kommer ikke – den er her allerede!

Æsops klassiske fabel ”Ulven kommer” handler om en dreng, der vogter får, men i sin ensomhed og kedsomhed råber han, at ulven kommer, hvilket får den nærliggende landsbys beboere til at komme ham til undsætning, uden at der er nogen ulv. Det gør han flere gange med det resultat, at landsbyens beboere hver gang kommer ham til undsætning, uden at ulven er der. Da ulven så kommer, og hyrdedrengen råber ”ulven kommer”, er der ingen, der reagerer.

Utallige gange er der råbt ulven kommer, eller ”demokratiet er i krise”, uden at nogen har kunnet iagttage krisen og derfor ikke er kommet det til undsætning. Heller ikke nu har råbet afstedkommet nogen videre reaktion – tværtimod fylder besværgelser om det modsatte eller blot tavshed fra forskelligt hold. Og dette til trods for, at ulven de facto med stormskridt har placeret sig lige uden for demokratiets dør med blottede tænder!

Demokratiet er blevet en selvfølgelighed, men det er ingen selvfølgelighed. Det skal passes og plejes. Påberåbelsen af demokratiets krise er over tid blevet tilnærmelsesvis ritualiseret, uden at det som nævnt har fremkaldt nogen reel reaktion eller har haft nogen synlig effekt: ingen er kommet det til undsætning, da der tilsyneladende ikke er nogen fare.

Dette til trods for, at det demokratiske råderum over tid er blevet reduceret og reelt er i proces med at forsvinde² (jf. Habermas). Men vi er nødt til at fokusere både på strukturelle forhold ved demokratiet og på demokratiets værdier, hvis vi stadig vil have et demokrati. Men vi er med eksponentiel hast ved at sætte demokratiet over styr – en proces, der allerede har været i gang længe, men som intensiveres mere og mere med den højreradikalisering, vi kan observere overalt både i mange europæiske lande, fx Sverige, Norge, Polen Italien, Ungarn, Frankrig, Holland, England, Danmark og måske i særdeleshed i USA. Netop fordi demokratiet tages for givet, øges muligheden for at undergrave det uden at skulle omstøde det, eller sagt på en anden måde: mindre og succesive ændringer kan samlet set føre til en afvikling af demokratiet, som fx Habermas argumenterede for allerede i 1962 og nu den engelske historiker Runciman (2018). En gradvis undergravning, der er vanskelig at iagttage, da den netop foregår gradvist og uden pludselige spring. Fx fordoblede det højreradikale parti i Tyskland AfD ved valget i 2025 sin vælgertilslutning i forhold til valget i 2021. I øvrigt erklærede den tyske Verfassungsschutz den 2. maj 2025 AfD som en fare for demokratiet i Tyskland, men der er stadig 25% af de tyske vælgere, der bakker op om partiet. I en af de seneste meningsmålinger i Norge var Frp det suverænt største parti med 29%. I Italien stemte mere end 30% ved det seneste parlamentsvalg på det populistiske parti Femstjernebevægelsen, der kan ses som et oprør med det etablerede politiske establishment. I Frankrig havde det højreorienterede National Samling en førende position op til det seneste valg i Frankrig, og i Holland blev Geert Wilders Frihedsparti blandt de to største ved det seneste valg etc. I USA, hvor Trump gang på gang forsøger at monopolisere

² I forlængelse af demokratiets tilstand er det yderligere interessant, hvordan den tyske forbundskansler Friedrich Merz i sin tale ved sikkerhedskonferencen i München februar 2026 udtalte, at den internationale verdensorden er brudt sammen, idet han understreger, at konferencens motto ”Under destruction” ikke stærkt nok beskriver den faktiske situation, da han mener, vi er forbi ”Under”. Dette uden direkte at synonymisere demokrati og verdensorden. Alligevel er det en prisme, gennem hvilken vi kan iagttage demokratiet.

magten og begrænse borgernes frihedsrettigheder, blinker advarselsslamperne også. Således er tidligere præsident Obama i The Independent citeret for at sige, at USA under Trump er “dangerously close to losing its democracy”.

Alvoren bag populismen understreges af John Judis i The Populist Explosion – How the Great Recession Transformed American and European Politics (2016), hvor han argumenterer for, at populismen kan ses som en advarsel om store politiske kriser og tab af konsensus i de vestlige samfund, hvilket der skal argumenteres for nedenfor.

Karakteristisk for de antidemokratiske bevægelser og deres opgør med det liberale demokrati er, at de fokuserer på og italesætter en nationalistisk og autokratisk diskurs som et ”bedre” alternativ til den nuværende situation. Forhold, som burde få alle advarselsslamper til at blinke set i et demokratisk perspektiv – ikke mindst med de historiske erfaringer ekstrem nationalisme har givet os.

Det har ikke skortet på seriøse advarsler, og de manglende reaktioner er ikke desto mindre så meget mere bemærkelsesværdige, da to førende sociologer/politiske tænkere/filosoffer for mere end 60-70 år siden begge har peget dels på demokratiets akilleshæl, dels på konsekvenserne ved ikke at tage demokratiet alvorligt, nemlig Jürgen Habermas (1962) og Hannah Arendt (1951), som begge vil blive behandlet udførligt nedenfor.

B. Et demokratisk kollaps?

Det kan synes som en forenkling at tale om demokratiet, da der findes flere forskellige former for demokrati, ligesom der er store forskelle på demokratisk praksis enkelte lande imellem, som har forskellige sociologiske, økonomiske, historiske og kulturelle udgangspunkter. I denne artikel er fokus på de vestlige liberale demokratier.

Der findes en række forskellige modeller for demokrati: det liberale demokrati, det republikanske demokrati og det deliberative demokrati. Det liberale eller det parlamentariske demokrati defineres ved, at private interesser manifesteres via afgivelse af stemmer, som så danner grundlag for, hvilken repræsentation, der skal varetage disse interesser, træffe beslutninger og vedtage love, eller som Habermas (se afsnit D). beskriver det i sin analyse af demokratiet (2005):

Ifølge den ”liberale” opfattelse har den til opgave at programmere staten i samfundets interesse, og man forestiller sig staten som et offentligt forvaltningsapparat og samfundet som et system for det markedsøkonomiske strukturerede samkvem mellem personer og deres samfundsmæssige arbejde. Her har politik (i betydningen borgernes politiske viljesdannelse) den funktion, at den skal samle og sætte samfundsmæssige privatinteresser igennem over for et statsapparat, der er specialiseret i administrativ anvendelse af politisk magt til kollektive mål.

(Habermas, 2005)

Der eksisterer også en blandingsform mellem det repræsentative demokrati og folkeafstemninger, nemlig det der kan karakteriseres som semi-demokrati.

I modsætning til denne model står den republikanske demokratimodel eller deltagerdemokratiet, hvor staten forpligter sig til at skabe muligheder for, at offentligheden kan opnå frihed via selvstyre på grundlag af en offentlig dialog. Borgerne skal således organisere sig i decentrale selvforvaltninger, så skellet mellem stat og samfund ophæves, så magten organiseres i forhold til borgernes demokratiske samtale, som beskrevet af Habermas:

Ifølge den republikanske opfattelse kan politik ikke sættes lig med denne formidlingsfunktion; den er tværtimod konstitutiv for samfundsmæssiggørelsesprocessen som helhed. Den er det medium, hvor medlemmerne af naturgroede solidariske, fællesskaber bliver bevidste om deres afhængighed af hinanden, og hvor de som statsborgere med deres vilje og bevidsthed udvikler og udformer de allerede eksisterende gensidige anerkendelsesrelationer til en sammenslutning af frie og lige retsfæller.

(Habermas, 2005)

Habermas mener, at det er samtalen, der er det helt centrale.

Habermas argumenterer for det deliberative demokrati, der er konstrueret med baggrund i det liberale demokrati og det republikanske demokratis dialogiske fokus. Han beskriver det selv:

Deliberation... refererer til en særlig holdning over for social Kooperation, nemlig åbenhed med hensyn til at overbevise ved hjælp af grunde, der refererer til andres såvel som til egne krav. Det deliberative medium er udveksling af synspunkter i god tro – hvad der inkluderer deltagernes redegørelser for deres egen forståelse af deres respektive interesser.

(Habermas, 2005)

Det er således dialogen eller den herredømmefri samtale, der er i centrum for Habermas' demokratiopfattelse, og som sådan er essensen af en demokratisk beslutningsproces. Habermas opstillede en række regler (diskursetik) for dialogen/samtalen, og han argumenterer for, at det er gennem dialogen, vi kan opnå det bedste mulige resultat – eller konsensus. En forudsætning er dog, at den politiske proces skal være åben og tage hensyn til de argumenter, der indgår i den offentlige debat. En yderligere forudsætning for en fri offentlig dialog er, at der er borgerlige frihedsrettigheder, som kan sikre dialogen.

Det skal dog nævnes, at Habermas i forbindelse med genudgivelsen af hans *Borgerlig Offentlighed* (1989) selv understreger, at han måske var for idealistisk i forhold til den demokratiske dialog, men holder fast i, hvordan teknokratiet udelukker offentligheden fra at komme til orde. Desværre er Habermas' *Borgerlig Offentlighed* stadig aktuel, hvilket der vil blive gjort rede for i afsnit D.

Habermas opstillede i *Borgerlig offentlighed* en model for den borgerlige selvforståelse og konstruerede modellen omkring forskellige modsætninger, bl.a. stat og samfund, hvor samfund er opdelt i en offentlig og en privat del, som for den private dels vedkommende yderligere er opdelt i en intimsfære og en socialsfære.

Habermas beskriver i et historisk perspektiv, hvordan statens funktioner bliver mere og mere omfattende, og på mange områder koloniserer intimsfæren via forskellige politiske reguleringer, fx gennem sociallovgivningen, arbejdsmarkedslovgivningen, samkøring af registre etc. Men ifølge Habermas er det offentlige ræsonnement forudsætningen for statens legitimitet. Det offentlige ræsonnement er fx pressen og i dag sociale medier, hvor en fri dialog i princippet – men også kun teoretisk, da disse er styret af andre interesser – skulle kunne finde sted. Sociale medier er nemlig styret af bestemte interesser og bestemte diskurser, hvilket ikke gør dialogen hverken fri eller herredømmefri.

Habermas har også knyttet kommentarer til, hvordan de sociale medier påvirker vores samfund. Dette gør han i en ny udgivelse af *Borgerlig Offentlighed* med titlen *Den nye borgerlige offentlighed*. Strukturændringer og deliberativ politik (2022). Den nye, borgerlige offentlighed refererer til, hvordan de nye sociale medier påvirker den offentlige dialog. I forhold til den offentlige dialog understreger Habermas i *Borgerlig Offentlighed* mediernes (pressens) indflydelse, da det er i og gennem disse medier, dialogen (eller 1996): Den kommunikative handlen) med dens forskellige synspunkter foregår, og som bidrager til at konstituere den politiske lovgivning. Et perspektiv han i øvrigt folder ud i hovedværket *Den kommunikative handlen* (1996). I *Den nye borgerlige offentlighed* understreger Habermas til trods for hans kritiske tilgang til medierne som konsumtion alligevel deres betydning for en kvalificeret og velfungerende offentlighed. Hans kritik adresserede bl.a. det forhold, at offentligheden var styret af en kapitalistisk logik, der bestemte, hvem der kunne indgå i en dialog, og hvad dialogen skulle omhandle. Dette udgør naturligvis et dilemma mellem idealet om den åbne og frie dialog og de kapitalistisk styrede mediers ratio om profitmaksimering. Alligevel fastholdt Habermas sit ideal om det deliberative demokrati og dialogen i forhold til at opnå konsensus.

Den ovenfor nævnte ”kvalitetssikring” forsvinder med de nye sociale medier, der ikke garanterer en diskuterende offentlighed af konstituerende emner, men blot risikerer at fungere som platforme for mere eller mindre selvreferentielle og tilfældige grupper uden noget fælles projekt.

Habermas er mildest talt ikke optimistisk i forhold til den offentlige dialog og det deliberative demokrati og forholder sig kritisk til konsekvenserne af dennes kapitalistisk-teknologiske logik. Han ser således problemer i, at de nye medier indebærer en fragmentering af offentligheden, da de nye medier er karakteriseret ved at skabe separate strømme af information og politiske perspektiver. Fx bliver hverken influencere eller følgere tvunget ud af deres egne isolerede domæner og som sådan tvunget til en fælles, kollektiv diskussion og problematisering af en bestemt politisk virkelighed. Et andet kritisk argument hos Habermas er, at de digitale medier ikke skaber rammer for, at forbrugerne ser sig selv som borgere, der danner kvalificerede holdninger og sætter dem til diskussion i en større sammenhæng. Det indebærer ifølge Habermas, at de sociale medier følger en forbrugslogik, der betyder, at der ikke er forventninger om at deltage en i dialog med forskellige og modsatrettede meninger³. Habermas understreger, også, hvordan de digitale medier eroderer skellet mellem det offentlige og det private. Et skel, Habermas har været inspireret af fra Kant og hans definition af oplysning. I oplysningstiden

³ Dette forhold er kommunikativt beskrevet af den tyske kommunikationsteoretiker Maletzke, der viser, hvordan vi som modtagere er selektive og kun modtager det, der bekræfter vores holdninger.

forsøgte Kant at definere oplysning og viser her, hvordan han havde store forventninger til menneskets brug af sin fornuft og evne til at opnå medbestemmelse i samfundet. Eller som han selv formulerede det: Oplysning er menneskets udgang ad dets selvforskyldte umyndighed.

Forhold, der ifølge Habermas ikke er et *differentia specifica* for de sociale medier, hvor der på sociale medier ikke er nogen til at mediere (som tidligere i fx pressen), som i bedste fald skulle anspore individerne til at gøre offentlig brug af fornuften og dermed agere som borgere. Noget, der ikke eksisterer på de sociale medier i almindelighed.

Advarslerne om demokratiets krise er legio. De forekommer i artikler og bøger i snart sagt alle afskygninger og nuancer. Fx er der udkommet en overvældende mængde af bøger, der advarer mod demokratiets endeligt. Her skal blot eksemplificeres. Således bragte Information en artikel i juni 2018 under overskriften ”Demokratiet er dødsdømt i de nye bøger”, hvor de bl.a. skriver:

Hvis man skulle stille en diagnose alene ud fra titlerne på de mange bøger, der for tiden udkommer om populismen og demokratiets krise, ville selv en helt nyuddannet læge hurtigt konkludere, at patienten lå på dødslejet og med det samme skulle udskrives til hospice.

At det liberale demokrati, som vi kender det her i Vesten, ikke står til at redde, er det klare billede man får, når man kigger på bøger som *Sådan ender demokratiet* af David Runciman, *How Democracies Die* af Steven Levitsky & Daniel Ziblatt, *The Retreat of Western Liberalism* af Edward Luce, *Am Sterbett des Kapitalismus* af Wolfgang Streeck, *Why Liberalism Failed* af Patrick J. Deneen, *The Strange Death of Europe* af Douglas Murray, *The End of Europe* af James Kirchick og *Efter Europa* af Ivan Krastev.

Fælles for de nævnte udgivelser er, at de bestemt ikke advokerer tanken om, at det nok skal gå – tværtimod. Alligevel fremkalder det ingen synlige eller manifesterede reaktioner. Højreradikalismen breder sig, mens vi roligt – måske lidt rituelt bekymret (?) - slentrer ud af et demokrati, der er nødlidende og på adskillige områder har tabt pusten og er på vej til at kollapse.

I sin bog *Sådan ender demokratiet* (2018) argumenterer den engelske historiker Runciman for, at vi ikke er på vej mod noget, der minder om Hitlers Nazityskland. I stedet siger han, at de elementer, der har sikret det repræsentative demokrati (valg, politiske partier og en fri presse) bliver dekonstrueret, hvilket betyder, at undermineringen af demokratiet som nævnt sker gradvist og i det skjulte, orkestreret af befolkningernes passivitet og voyeurisme, hvilket ifølge forfatteren til denne artikel (i modsætning til Runciman) i høj grad kunne lede frem til noget, der kan give påmindelser om de højreradikale regimer i mellemkrigstidens Tyskland og Italien, hvilket Habermas’ *Borgerlig Offentlighed* (1962) og Arendts *Totalitarismens oprindelse* (1951) på hver sin måde, men dog kontinuerligt bærer vidnesbyrd om.

Til trods for diverse besværgelser om det modsatte lurer fascismens spøgelse konstant i baggrunden, fx i den tidligere amerikanske udenrigsminister, Madeleine Albrights, bog *Fascisme* (2018), hvor hun argumenterer for, at fascismen stadig er en reel trussel. En anden udgivelse, der bør nævnes i sammenhæng med en mulig fascistisk trussel, er Victor Klemperers bog *LTI – Det Tredje Riges sprog* (1947), der har fået en renæssance på baggrund af verdenssituationens mange paralleller til mellemkrigstiden. Klemperer gennemgår de ord og det sprog, som nazisterne anvendte og gjorde til den etablerede og accepterede diskurs i mellemkrigstidens Tyskland. Ordene indførtes gradvist, hvorfor de tilsyneladende som sådan ikke indebar nogen ”risiko”, men langsomt og nærmest usynligt blev en del af den etablerede diskurs, der på den måde havde en disciplinerende virkning på befolkningen. Klemperer fokuserede primært på enkeltord og argumenterede for dette perspektiv med, at de enkelte ord afslører en epokes tænkning, den almene tænkning, som individets tanker er indlejret i, påvirket af og måske styret af. Således anvendte nazisterne en lang række ord på nye måder med nye betydninger og i nye kontekster, som så gradvist blev en del af hverdagssproget og tænkningen⁴. Som Klemperer selv formulerer det:

Ord kan virke som bittesmå doser arsenik: De sluges ubemærket, de synes ikke at have nogen virkning, men efter noget tid viser giftens virkning sig alligevel.

(Klemperer, 1947)

I *Ordene og tingene* (2003) redegør Foucault for erkendelsesteoriens udvikling i perspektiv af og i relation til historien, som determinerer og betinger tænkningen. Foucault definerer epistemet som et sprogsystem i et samfund, som er udgjort af diskurserne. Diskursen bliver således den accepterede sandhed indenfor et system, som den er defineret af magten. At den er accepteret, betyder også, at der ingen absolut sandhed findes, også selv om sandheden forekommer givet. Sprogsystemet lukker sig så at sige om sig selv, og der eksisterer ikke nogen overordnet struktur, hvorfor mening må tolkes i forhold til den givne struktur. Det er således epistemet, der betinger og muliggør tænkning, kultur og virkelighed. Magt og viden er tæt forbundne hos Foucault, der selv anvender udtrykket ’magtviden’, som understreger sammenhængen mellem (den vedtagne) sandhed og magt, ligesom det fokuserer på, hvem der har definitionsmagten, i forhold til hvad sandhed er, hvordan den udtrykkes, og ikke mindst fra hvilken position den italesættes.

Diskurserne er italesat og konstrueret i sproget eller i nogle sprogspil, som beskrevet af Wittgenstein. Som spiller er man nødt til at følge spillets regler for at kunne være en del af spillet eller af det sociale fællesskab, sproget konstruerer. Hvis man ikke er i stand til det eller ikke vil det, sker der en eksklusion fra det pågældende spil, hvilket afstedkommer tavshed eller forsøg på at etablere nye sprogspil.

Diskurserne er magtfulde og kan resultere i eksklusion fra den in casu ”demokratiske” dialog og fra demokratiet, hvis man ikke accepterer dem og følger dem. I sådanne tilfælde kan sanktionsmulighederne bl.a. indebære en

⁴ Eksempelvis blev det negativt ladede ord ’fanatisk’ gradvist gjort positivt i regi af nazismen som en efterstræbelsesværdig værdi.

eksklusion fra det kollektive samfundsfællesskab og retten til at gøre indsigelser eller måske forsøge at skabe en dialog, hvilket antageligt vil afholde mange fra at problematisere diskurserne.

Som nævnt ovenfor er der løbende publiceret adskillige rapporter om demokratiets tilstand/krise. I 2021 publicerede Alliances of Democracy en rapport om demokratiets tilstand på baggrund af en undersøgelse, der omfattede 53194 on-line interviews i 53 forskellige lande med en gennemsnitlig population på 1000 respondenter pr. land, der ifølge alliancen omfattede en repræsentativ fordeling af alder, køn og uddannelsesniveau i hvert enkelt land. Alliances of Democracy skriver om sig selv på deres hjemmeside her citeret fra Helder (2021):

The Alliance of Democracies Foundation is a non-profit organization founded in 2017 by Anders Fogh Rasmussen, the former NATO Secretary General and former Prime Minister of Denmark. The vision of the Alliance of Democracies Foundation is to become the world's leading "megaphone" for the cause of democracy.

Deres mål er at sikre demokrati, som de ser det, beskrevet i afsnittet "Hvorfor kæmpe for demokrati?" (min oversættelse), der er karakteriseret ved: Since the end of World War II, the United States and its allies in Europe and Asia have established an international order dominated by democracy and market-based economies.

Denne kamp er nødvendig, fordi Alliances of Democracies oplever, at demokratier er under stadig stigende pres fra forskellig side bl.a. fra terrororganisationer, autokratier etc.

Men netop omtalen af at USA efter 2. verdenskrig har skabt en demokratisk orden, må der vel med den nuværende præsidents praksis sættes spørgsmålstegn ved.

I en anden rapport fra 2022 omtaler Michael Runey, medforfatter på en rapport om demokratiernes tilstand, fra tænketanken IDEA, hvordan flere lande har oplevet flere demokratiske tilbageskridt end fremskridt.

I en netop offentliggjort undersøgelse fra V-Dem (Varieties of Democracy, 2026) bliver temperaturen på demokratiet målt. Og tilstanden er ifølge undersøgelsen mildt sagt ikke god.

Undersøgelsen er særdeles omfattende og hviler på 32 millioner "data points" for 202 lande indsamlet af 4200 forskere. Undersøgelsen indeholder selvsagt et meget stort statistisk materiale, som kommenteres grundigt. Overordnet konstateres det i undersøgelsen, at verden ved slutningen af 2025 havde 92 autokratier og 87 demokratier, hvilket betyder, at næsten tre fjerdedel eller 74% af verdens befolkning lever i autokratier. Dette perspektiveres ved, at kun 7% af verdens befolkning lever i liberale demokratier. Her er det bemærkelsesværdigt, at USA ifølge undersøgelsen for første gang i 50 år mister sin status som et liberalt demokrati. I den sammenhæng uddyber rapporten:

Under Trump's presidency, the level of democracy in the USA has fallen back to the same level as in 1965.

Yet the situation is fundamentally different than during the Civil Rights era. In 2025, the derailment of democracy is marked by executive overreach undermining the rule of law, along with far-reaching suppression and intimidation of media and dissenting voices.

The speed with which American democracy is currently dismantled is unprecedented in modern history.

Legislative Constraints – the worst affected aspect of democracy – is losing one-third of its value in 2025 and reaching its lowest point in over 100 years.

Civil Rights and Equality before the Law are also rapidly declining, falling to late 1960s levels.

Freedom of Expression is now at its lowest level since the end of WWII.

Electoral components of democracy remain stable. Election-specific indicators are re-assessed only in electoral years, and the 2025 scores are based on the quality of the 2024 elections.

(V-Dem, 2026)

Undersøgelsens generelle konklusioner er dystre for så vidt angår demokratiet. Således konkluderes det i undersøgelsen, at demokrati er tilbage til 1978-niveauet for den globale gennemsnitlige borger, ligesom det demokratiske niveau for den gennemsnitlige borger i Vesteuropa og USA er det laveste i mere end 50 år primært begrundet i den stadige kumulative autokratisering i USA.

Ifølge undersøgelsen har verden aldrig set så massiv en autokratisering, som tilfældet er nu. Og her går Europa ikke ram forbi, fx sker der en autokratisering af 7 EU-medlemslande og to af unionens hovedallierede, nemlig UK og USA (for nærmere se rapporten fra V-Dem).

Og udviklingen går stadig i den forkerte retning, hvilket bl.a. dokumenteres i bøgerne Demokratiets krise – og de nye autokratier (2020), Red. Seeberg & Thorup og i Thorups Ustyrligt demokrati (2025).

Demokratiets krise er en gennemgang og analyse af 12 forskellige landes/regioners demokrati efter tre indledende generelle afsnit om demokratiet. Demokratiets konstitution (fysiske og evt. psykiske tilstand med hensyn til sundhed, styrke og livskraft) og dets manglende respiration er et centralt tema i bogen. Bogen konstaterer, at patienten (demokratiet) er syg og trænger til massiv omsorg, hvis det skal overleve, specielt i en arena, hvor en sammenblanding af forskellige styreformer – demokratier og autokratier – kan resultere i, at en eller flere magtfulde grupper truer demokratiet ved at udfordre de regler, der gælder for et demokrati. En oftest indirekte og successiv proces, der ikke er kendetegnet ved klassiske kuplignende aktiviteter, men tværtimod langsomt forsøger at røkke den demokratiske balance. Det kan være fx en form for diskursiv magt, der kan manipulere pressefriheden, det kan være en politisering af embedsværket eller en mistænkeliggørelse af domstolenes

uafhængighed, som det senest er set praktiseret (for Gud ved, hvilken gang) af præsident Trump, der, efter at hans straffetold blev kendt ugyldig ved USA's højesteret, karakteriserede rettens dom som en skændsel, ligesom han mente, at dommen var en ren katastrofe. Han politiserede dommen og lagde på den måde yderligere pres på dommerne/højesteret ved at sige, at dommen ville (ikke 'kunne') påvirke amerikansk økonomi betragteligt, jf. BT (4. september 2025):

USA vil ikke længere tolerere enorme handelsunderskud og uretfærdig told og andre handelsbarrierer indført af andre lande - ven eller fjende - som underminerer vores producenter, landmænd og alle andre, skrev Trump.

Det hele formuleret i et sprog, der til forveksling kunne give påmindelser om en demokratisk diskurs, men i stedet kan hente forklaring i Klemperers bog LTI – Det Tredje Riges Sprog, som netop afdækker den gradvise autokratisering/fascismegørelse i sproget.

Der er strukturelt paralleller til nazisternes beskyldninger i 30'erne over for de vestlige magter (sejrherrerne fra 1. verdenskrig), som de mente underminerede Tysklands integritet og økonomi og forsøgte at holde Tyskland på et niveau, som gjorde landet uskadeligt. Fx holdt Hitler en tale til Rigsdagen i 1933, hvor han præsenterede nazisternes program og lovede at genopbygge Tyskland efter den økonomiske krise.

Om told fx siger Hitler i en tale til Rigsdagen den 1. september 1939:

For 3 uger siden meddelte jeg den polske ambassadør, at dersom Polen ville forsøge at ødelægge Danmark ved nye toldbestemmelser og undertrykkelser, kunne Tyskland ikke længere se roligt til.
(Krigen dag for dag)

Det er yderligere et både juridisk og demokratisk problem, at Trump efter dommen blot negligerer en højesteretsafgørelse og meddeler, at han så vil finde andre veje til at gøre toldsatserne effektive på. En øvelse, man som nævnt kan genkende fra nazisternes ageren i 30'ernes Tyskland, hvor de intimiderede forskellige statslige institutioner ved bl.a. via deres konstruktion af parallelle institutioner skabt inden for partiet kunne italesætte konkurrerende afgørelser – i øvrigt uden eksplicit at eliminere de eksisterende institutioner.

I forhold til embedsværket kan et dansk eksempel tjene til illustration af, hvordan man underminerer demokratiske rettigheder indefra. Dette skete, da man gav forsvarsministeren beføjelser til at suspendere demokratiske rettigheder i perspektiv af den sikkerhedspolitiske situation, som den er blevet tegnet i relation til krigen i Ukraine og den italesatte trussel om et potentielt russisk angreb på et eller flere lande i vesten. Et tiltag, der ikke affødte nogen markante reaktioner i relation til den åbenlyse reduktion af demokratiske og lovgivningsmæssige rettigheder! DR havde (14. september 2025) en længere gennemgang af dette udemokratiske overgreb under titlen "Med ny magt i hånden vil regeringen se bort fra over 20 love og regler for at bygge en ukrainsk våbenfabrik i Danmark". I artiklen er flere eksperter citeret for, at det med en meget skarp formulering er udtryk for, at Danmark melder sig ud af retsstaten, ligesom de udtrykker forundring over antallet af love, der kan tilsidesættes.

En yderligere pointe i et demokratisk perspektiv er, at der er tale om en bekendtgørelse, hvilket betyder, at der ikke er nogen lovbemærkninger til de enkelte regler, man tilsidesætter. Om dette forhold udtaler Frederik Waage, professor i retsvidenskab ved SDU:

Det ville være at foretrække, hvis man havde en større åbenhed omkring den proces, der er for at fravælge de her lovgivninger. Og at man uddybede, hvorfor det er så afgørende vigtigt, og hvorfor man måske ikke skal være alt for bekymret for det. [...] Meningen var efter min opfattelse ikke, at det bare skulle være en blankocheck til ministrene om, at her kunne de fuldstændig sætte lovgivningen ud af kraft. Det var, at de havde den her mulighed, hvis ikke man kunne gennemføre det inden for civilsamfundets almindelige spilleregler.

(DR, 2025)

Et endnu mere grelt eksempel markerer Mette Frederiksens reelle suspension/nedlukning af demokratiet i forbindelse med Corona-krisen. Det er indgående behandlet i en artikel i Samfundsledelse i Skandinavien årgang 35, no. 6 (2020) "Når samfundslederskab bliver det demokratiske problem" (Helder, 2020), hvorfor interesserede læsere henvises til denne. Her skal blot citeres artiklens resumé:

Artiklen sætter fokus på, hvordan statsministeren i et demokratisk perspektiv har håndteret Covid-19-krisen. Artiklen fokuserer således ikke på, om en nedlukning af Danmark var korrekt i et sundhedsfagligt perspektiv, men på hvordan demokrati og borgerlige, grundlovssikrede rettigheder reelt blev dekonstrueret og suspenderet i løbet af 24 timer uden anden begrundelse end en statsministers mavefornemelse. Og hvordan en paralyseret befolkning lod det ske. Artiklen problematiserer også, hvordan et samlet pressekorps under efterfølgende pressemøder blev forment retten til at stille kritiske, opfølgende spørgsmål til statsministerens forskellige initiativer ved kun at have retten til at stille to spørgsmål uden mulighed for supplerende spørgsmål udsprunget af svaret. Yderligere sættes der i artiklen fokus på, hvordan udskamning og overvågning blev en del af regeringens diskurs – indtil det blev afsløret. Hele statsministerens ageren efterlader spørgsmålet om, hvor stabilt vort demokrati egentlig er, og hvor resistent det er over for angreb både indefra og udefra.

(Helder, 2020)

Ustyrligt demokrati er en dansk udgave af Thorups disputats *Rogue Democracy: An Intellectual History of Democratic Futures in the Making*.

Thorup behandler i sin bog demokratiets historie, og hvordan vi italesætter det. Han adresserer demokrati og krise og argumenterer for, at demokrati som begreb altid har været genstand for skepsis, hvilket undertiden har ført til den slutning, at demokratiet var/er i krise. Thorup understreger, at der ikke kun er et demokrati, idet det forekommer i forskellige konkurrerende udgaver og variationer. Thorup præsenterer læseren for "skindemokratiet", som en facade skabt af dem, der bestemmer – eller det demonstrerende demokrati, som Habermas har karakteriseret det som. Thorup åbner ligeledes døren op til nogle af de demokratiske eksperimenter, når det har været erklæret i krise, fx basisdemokratiet, nærdemokratiet og andre tilsvarende former som et forsøg på

at lade folkets stemme øve indflydelse på beslutninger. En tanke, der blev accentueret i bevægelsen Occupy Wall Street⁵, der ville flytte demokratiet ud på gaden, som det var tilfældet i de antikke græske bystater.

Thorup argumenterer for, at demokratiske kriser ikke kommer udefra, men indefra, idet det er demokratiets sprog (jf. ovenfor) og politikerne, der underminerer demokratiet. Han understreger dog også – måske lidt sofistisk – at det ifølge ham ikke er demokratiet per se, der er kriseramt, men demokratiet som det praktiseres i dag, der afstedkommer en vis træthed over for demokratiet. Thorup opererer med fire demokratiske fikspunkter:

- 1) Det markedsbaserede ikke-demokrati
- 2) Kollapsende/fejlslagne demokratier
- 3) Illiberale demokratier
- 4) Liberale repræsentative demokratier, fx Danmark, hvor der kan opstå en fornemmelse af, at denne demokratiform kan udgøre en belastning for beslutningstagning

Her vil fokus i et kriseperspektiv blive rettet mod illiberale demokratier, da de som facadedemokratier eksponerer den demokratiske krise. Liberale demokratier kan transformeres til illiberale demokratier, bl.a. ved at en demokratisk krise ikke manifesterer sig ved et større brud, men i stedet som en snigende proces, som tilsyneladende ikke ses som et større problem, men hvor det demokratiske slutresultat bliver et demokrati af navn, ikke af gavn.

De illiberale demokratier beskrives som facadedemokratier og er som sådan ikke reelle demokratier. I stedet er de karakteriseret ved en populistisk påkaldelse af folkeviljen og en italesættelse af nationalismen, hvor værdier, der er kendt fra fascismen, fx manifesterer sig i en dyrkelse af naturen, fædrelandet/nationen, familien, slægten, sportsudøvelse.

Det er denne tendens, man kan iagttage i dag med større og større intensitet i relation til den højreradikalisering og kumulative autokratisering, vi bevidner. En central magtattitude i denne kontekst er repressiv tolerance. Begrebet repressiv tolerance, der blev skabt af den tysk-amerikanske filosof og sociolog Herbert Marcuse, er en form for politisk undertrykkelse, hvor magthaverne tillader kritik af samfundssystemet, så langt som at kritikken

⁵ Ifølge Britannica defineres OWS som: Occupy Wall Street (OWS) was a protest movement against economic inequality and corporate corruption that began on September 17, 2011, in New York City's Zuccotti Park. It was inspired by the financial crisis of 2007–08 and the growing wealth disparity in the U.S., and it aimed to challenge a system that seemed to favor the wealthiest 1%.

The protesters' slogan, "We are the 99 percent," highlighted the wealth gap between the richest Americans and the rest of the population. OWS inspired similar movements worldwide and raised awareness of economic inequality, influencing political discourse. Although the physical occupation of Zuccotti Park ended in November 2011, the Occupy movement continued to hold periodic protests and succeeded in bringing economic inequality into the national conversation.

ikke udgør en trussel mod systemets fundament. Det er således en subtil og raffineret måde, hvorpå systemet reelt kan opretholde og forstærke de eksisterende magtstrukturer. Repressiv tolerance kan tolkes som en magtstrategi, idet kritik kan indkapsles. Marcuse argumenterede for, at repressiv tolerance giver en falsk følelse af frihed, der i stedet for frihed blot kan fungere som en form for ufarlig kritisk ventil. Som et resultat af autokratisk reduktion af regering og parlament til ekspeditionskontorer. En yderligere understregning af den autokratiske magtcentrering manifesteres i, at humaniora på universiteter og højere læreanstalter fratages støtte eller ligefrem nedlægges, da disse åndsstudier typisk vil kunne skabe reel kritik og dermed udgøre en fare for systemet. En proces, der har været effektueret i Danmark gennem de senere år.

I relation til den demokratiske krise kan den socialdemokratiske politiker Kaare Dybvad Bek⁶ tjene som et kuriøst eksempel på et ideologisk båret demokratisk spørgsmålstegn med hans bog *De lærdes tyranni - hvordan den kreative klasse skaber ulighed og undergraver verdens bedste samfund* (2017). Han sender en bredside mod akademikerne og insinuerer grænsende til det injurierende, hvordan akademikerne ifølge ham har monopoliseret magten. Han udfordrer ikke alene retten til frit at vælge uddannelse, men også den universitære verden, hvor han taler om, hvordan unge lokkes ind i universitetsuddannelser, bl.a. ved noget vulgært at bruge Grundtvig som belæg herunder hans noget ensidige tolkning af samme, når han taler om, hvordan den citerede sætning af Grundtvig er basis for hele det danske folkestyre og velfærdssamfund.

”Er lyset for de lærde blot?”

Sådan spørger Grundtvig i sin berømte sang, men afviser det selv lige efter: ”Solen står med bonden op, slet ikke med de lærde”.

Det er den læresætning, det danske folkestyre og velfærdssamfund, er bygget på. Det er i den folkelige deltagelse og hverdagslivet, at man finder de bedste løsninger. Ikke i de lærdes teoretiske overvejelser.

Havde Grundtvig levet i dag, havde han været forfærdet. De lærde har siden årtusindeskiftet sat dagsordenen i Danmark og har akademiseret og centraliseret vores vigtigste samfundsfunktioner, stik imod den folkelige fornuft. Stadig flere lokkes ind i abstrakte universitetsuddannelser uden jobmuligheder. (Bek, 2017)

Han går så vist i sine udfald, at han ligefrem postulerer, at de lærde undergraver den samfundsmodel, vi har valgt i Danmark, hvis vi lader de lærde dominere den politiske dagsorden.

I et andet perspektiv end Beks og en potentiel fremtidig risiko for den demokratiske dialog og borgernes deltagelse udgør det målte og kritiske læseniveau i Danmark således en potentiel demokratisk bombe. Således kan en undersøgelse refereret i TV2 (10. december 2024) konstatere, at:

⁶ Det skal for perspektivets skyld lige nævnes, at Bek selv er uddannet miljøplanlægger fra RUC og kandidat i geografi fra Københavns Universitet og er således en del af den kreative klasse, han miskrediterer.

Danske voksne er de seneste godt ti år generelt blevet bedre til basale færdigheder i læsning og regning. Men andelen af danskere, der har et lavt færdighedsniveau i læsning og kun kan læse korte og simple afsnit, er det samme som for godt ti år siden. Nemlig at 18 procent - knap hver femte dansker - kæmper med basale læsefærdigheder.

Sådan lyder konklusionen i den seneste internationale PIAAC-undersøgelse fra 2022 til 2023, der måler voksne mellem 16 og 65 års læse- og regnefærdigheder, skriver Børne- og Undervisningsministeriet i en pressemeddelelse.
(TV2, 2024)

Dog står det antageligt værre til end ovenstående citat indikerer, idet tal fra 2025 viste, at knap 12% af eleverne i Folkeskolens 9. klasser dumpede i enten dansk eller matematik – eller i begge fag, hvilket er en stigning på 1 procentpoint sammenlignet med året forinden og den højeste andel siden 2012.

I en netop offentliggjort medlemsundersøgelse (2026), der omfatter 1300 lærere, foretaget af Danmarks Lærereforening og DR, konstaterer de adspurgte lærere, at det faglige niveau i Folkeskolen er faldet. Således fordeles svarene på spørgsmålet om, hvorvidt elevernes faglige niveau er faldet de seneste fem år således: 62 procent af de adspurgte svarer "ja" på spørgsmålet, mens 22 procent siger "nej", og 16 procent svarer "ved ikke". En lærer har kommenteret på børnenes ordforråd, som ifølge hende er blevet væsentligt forringet. Disse tal skal/kan naturligvis korrigeres i forhold til eventuelle individuelle bias hos respondenterne.

Der er således kraftige indikationer på vanskeligheder ved at leve op til Folkeskolens formål og opgave med udvikling af elevens forståelse og ansvarsfølelse for andre mennesker som aktiv deltager i et demokratisk samfund. (Folkeskolens formålsparagraf, Børne- og Undervisningsministeriet). Manglende læsefærdigheder sætter en naturlig barriere for deltagelse i en demokratisk proces, hvilket kan betragtes som en tidsindstillet bombe i forhold til et demokratiideal, der prioriterer rationel diskussion. At læsning ikke er det eneste område (se ovenfor), som udgør et problem bør naturligvis udløse en yderligere demokratisk bekymring.

Den politiske teoretiker Carole Pateman har arbejdet med forholdet mellem deltagerdemokrati og deliberativt demokrati. I enhver form for demokrati er debat og diskussion centralt. Pateman forholder sig kritisk til og tager afstand fra en synonymisering mellem demokrati og deliberation (rådslagning, forhandling, fælles overvejelse) som fx borgerinddragelse gennem minioffentligheder etableret af magten, hvor borgerne fx diskuterer forskellige scenarier af relevans for demokratiske processer. Pateman kritiserer disse minioffentligheder, som kun repræsenterer et begrænset udpluk af offentligheden og derfor ikke er en del af det offentlige liv. Hun beskriver forholdet:

They are not usually concerned with structural features of the wider society. This means, for the most part, the "democracy" in the wider society and political system is outside of their purview; it is largely taken for granted as an institutional background of the forums.
(Pateman 2012)

Men i et kritisk perspektiv kan disse fora yderligere fungere som en formel arena for den repressive tolerance, hvor magten i forhold til disse grupper og deres repræsentation af befolkningen og deres potentielle kritik af diverse systemer kan kontrollere kritikken og samtidig have legitimeret sig i forhold til en demokratisk ret til at ytre sig.

Deltagelse i demokratiet var også et centralt element i Hal Kochs ”Hvad er demokratiet” (1945). Koch argumenterer for, at deltagelse og samtale er de basale rationaler bag demokratiet. I lex.dk er Koch refereret for følgende, der indkapsler hans opfattelse af demokratiet:

Demokratiets Væsen beror paa, at man mødes og tales ved, at man gennem Samtaler naar til en bedre og rimeligere Forstaaelse og derudfra formaar at træffe en Afgørelse, som ikke alene tjener en enkelt Person eller Klasse, men som tager billigt Hensyn til Helheden. I de fleste politiske Spørgsmaal – hvor det ikke gælder et absolut Enten-Eller, men et mere eller mindre – vil det sige, at man naar til et Kompromis, og dette Kompromis naas som Regel gennem Afstemning,
(Hal Koch: ”Ordet eller Sværdet” 1945 i Danmarkshistorien på lex.dk).

C. Habermas og Arendt

1. Habermas – en model for den borgerlige offentlighed

Fokus i Habermas forfatterskab er vilkårene og forudsætningerne for et demokrati i et kapitalistisk samfund, hvor magten gradvis er transformeret fra en relativ fri offentlighed i 1700-tallets Europa med udgangspunkt i oplysningstidens ideal om en fri samtale til et system domineret af bureaukratiske og anonyme styringssystemer/kommercielle massemedier. Systemer, der underminerer den demokratiske dialog, idet disse systemer bidrager til at svække offentligheden gennem øget individualisering, der suspenderer forestillingen om en fri, ræsonnerende og herredømmefri dialog, som i stedet bliver styret af økonomiske/kapitalistiske interesser. Habermas udgangspunkt for sin analyse af borgerlig offentlighed var, at frie borgere fandt sammen i selskaber i opposition til aristokratiske selskaber. I disse borgerlige selskaber diskuteredes sager af offentlig interesse i et kritisk perspektiv uafhængig af diskussionsdeltagernes særinteresser, eller som Habermas benævner det: argumentets tvangløse tvang.

Habermas udgav for 64 år siden sin analyse af det borgerlige samfund *Borgerlig offentlighed* (1962). Til trods for at der er gået mange år siden udgivelsen, er Habermas disputats stadig alarmerende aktuel i sin analyse af, hvad der er i gang med at ske i forhold til et demokratisk kollaps.

Habermas definerer borgerlig offentlighed (her citeret fra den norske oversættelse (1968):

Med den borgerlige offentlighed forstås først og fremmest den sfære, hvor privatfolk samles til publikum. Denne offentlighed – som er reglementeret av øvrigheten – gjør publikum straks krav på for å bruke den til en konfrontasjon med de offentlige myndigheter om de almene regler for samkvem i den

fundamentalt privatiserte, men offentlig relevante sfære for varesamkvem og samfundsmæssig arbejde. Mediet for denne konfrontasjon er eiendommelig og uten historisk forbilde: det offentlige resonnement.

(Habermas, 1968)

I relation til det offentlige ræsonnement indgår kravet om sandhed som et helt centralt kriterium. Rationalet bag dette er dels, at deltagerne i en debat taler sandt, og alle søger at nå frem til den bedst mulige løsning (konsensus), dels en forestilling om at en debat, hvortil alle har lige adgang, i det lange løb vil føre til sandheden, forudsat at deltagerne i debatten indgår i den på forpligtende vis. Forpligtende betyder, at man som deltager er villig til at acceptere argumenter, der ikke harmonerer med ens egne. Ingen har på forhånd monopol på at definere, hvad der er rigtigt, idet det udelukkende er argumenterne, der tæller. En debat med konsensus som mål indebærer også, at man efter debatten ikke kan handle mod den opnåede konsensus. I en habermasiansk forståelse ville man i så tilfælde handle mod sandheden, idet debatten jo netop fører til sandheden om et givent forhold.

Ovenstående kan ifølge Habermas anvendes som organiseringsprincip for et samfund, idet de love, en sådan debatstruktur resulterer i, som nævnt er sandheden. Det betyder, at det er sandheden, der formulerer lovene – og ikke autoriteterne. Det frie offentlige ræsonnement skal opfylde to funktioner: en kritisk og en lovgivende. Der er en række institutioner, der skal sikre de to funktioner, nemlig den fri presse, forsamlings- og foreningsfriheden og det folkevalgte parlament, der har den lovgivende kompetence.

Forestillingen om det offentlige ræsonnements basale betydning, som beskrevet ovenfor, kan lyde lige vel optimistisk, og Habermas har dog også senere erkendt, at det måske var lige lovlig ideelt, men fastholdt i øvrigt tanken (jf. ovenfor).

Som det fremgår, spiller kommunikation en afgørende rolle i Habermas ideale model. Et perspektiv, der blev foldet ud i hans monumentale værk *Den kommunikative handling* (1996).

Hvis man accepterer Habermas idealmodel i forhold til, om den borgerlige offentlighed kan fungere, er der en række forudsætninger, der skal opfyldes. Først og fremmest skal der etableres et samfundssystem, der omfatter en privat sfære, dvs. et område, hvor en offentlig myndighed ikke kan intervenere med forbud, restriktioner o.l. i modsætning til det, Habermas karakteriserer som systemverdenen, der er karakteriseret ved instrumentel rationalitet, hvor beslutninger tages på baggrund af formelle regler, der skal sikre systemverdenens opretholdelse, fx i den offentlige sektor, herunder skoler, som overtager den primære læring og vejledning fra familierne, hvilket afficerer familien som primær socialiseringsfunktion.

Der vil i sagens natur være områder, fx udenrigspolitik og juridiske forhold, som er fælles. Men det er vigtigt at understrege, at disse områder ikke afgøres suverænt af en statsmagt, idet løsningen på eventuelle problemer som nævnt ovenfor er at finde i den debat, der foregår, når private borgere samles til et publikum, som eksponerer det offentlige ræsonnement. I forbindelse med 'publikum' er der en række betingelser, der skal opfyldes:

kommunikationen mellem borgerne skal være fri, deltagerne har frihed til at definere problemerne, og deltagelsen er baseret på frihed.

Disse tre betingelser forudsætter, at staten accepterer en række forhold, der betyder, at staten ikke må intervenere i forhold til fx ejendomsretten, den grundlovssikrede frihed etc. Grundloven er som sådan at opfatte som en ramme, der sikrer den private sfære i forhold til offentlig myndighed.

Gradvis sker der dog en ændring i forhold til privatsfæren, der var karakteriseret ved deltagelse af frie borgere/småproducenter, der var en forudsætning for en velfungerende privatkapitalisme med fri konkurrence. Den fri konkurrence kom under pres (i løbet af 1800-tallet) med fremvæksten af store monopoler og interesseorganisationer, der eliminerede frikonkurrencemodellen. Staten bliver en hovedaktør, der kan gribe regulerende ind i privatsfæren, hvilket betyder, at privatsfæren bliver mere og mere reduceret. Ved statens indgriben bliver der større og større overlap mellem det private og det statslige, hvilket betyder, at hele rationalet for den borgerlige offentlighed, skellet mellem det private og det offentlige, forsvinder.

Samfundet udviklede sig ikke som et borgersamfund, men udviklede sig i stedet til et kapitalistisk klassesamfund, hvor flere og flere samfundsgrupper over tid fik stemmeret og dermed adgang til at deltage i den offentlige debat. I forlængelse og som en konsekvens af, at samfundet blev yderligere klasseopdelt, blev det tydeligt, at idealet om den fordoms- og herredømmefri diskussion ikke længere kunne realiseres, og efterhånden bevægede staten/systemet sig gradvist ind i den private sfære med love og reguleringer, samtidig med at private organisationer overtog dele af statens/systemets opgaver. Skillelinjerne mellem borgerlig offentlighed og stat flyttede sig, hvilket førte og fører til større uigennemskuelighed, magtforskydninger og ubalance.

Habermas taler om kolonisering, der beskriver, hvordan systemet trænger ind på det private område. Dette foregår hyppigt gennem institutionalisering, og bureaukratisering, der erobrer livsverdenen/det private gradvist mere og mere. Habermas anser denne kolonisering som en reel trussel mod demokratiet, idet koloniseringen ikke alene udsletter den private sfære, men også eliminerer den demokratiske/herredømmefri dialog, som grundlag for lovgivningen (se ovenfor).

I forbindelse med erosionen af dialogen påpeger Habermas også problemerne med kommercialiseringen af massemedierne, som indebærer, at kommercielle interesser får betydning for den offentlige diskurs, hvilket fortrænger diskussionen/debatten, der erstattes af manipulation;

Integrationen af det offentlige område og det private område svarede nemlig til en desorganisation af den offentlighed, der engang formidlede mellem stat og samfund. Denne formidlingsfunktion flyttedes fra publikum til de institutioner, der har dannet sig ud fra privatsfæren, som det er tilfældet med organisationerne, eller ud fra offentligheden, som det er tilfældet med partierne, og som nu bedriver intern magtudøvelse og magtudligning i samspil med statsapparatet, og institutionerne bestræber sig her via de selvstændiggjorte massemedier på at opnå samtykke eller i det mindste billigelse hos det medialiserede publikum. Publicitet udfoldes så at sige oppefra for at skaffe bestemte positioner en aura af

good will. Oprindeligt garanterede publicitet det offentlige ræsonnements sammenhæng både med det legislative grundlag for herredømme og det kritiske tilsyn med udøvelsen af det. Men nu muliggør publicitet den ejendommelige ambivalens, som findes i et herredømme over den ikke-offentlige menings herredømme: Den tjener lige så meget manipulationen af publikum som legitimeringen foran publikum. Kritisk publicitet fortrænges af manipulativ publicitet (Habermas, 2005)

I forhold til den desorganiserede offentlighed skriver Jørgensen:

Hvad er der så tilbage af offentligheden efter denne række kritikpunkter, som summarisk kan skitseres som følger:

1. Det økonomiske system kan ikke garantere rationalitet – økonomiske konflikter bryder derfor ind i offentligheden
2. Basen nedbrydes – familien løsnes fra de tidligere samfundsmæssige funktioner. Den sidste – fritids- og indkomstforbruget er draget ind i det økonomiske kredsløb, og kulturræsonnement antager karakter af kulturkonsum
3. Den nye offentligheds indhold er uforpligtende, halvkommerciel og konsumorienteret. Privilegerede privatinteresser udnytter massemedierne til meningspleje og meningsforvaltning
4. De private stororganisationer antager halv-offentlig karakter og får delegeret offentlig myndighed, mens staten interventionerer samfundet, dvs. skellet mellem privat og offentlig nedbrydes

(Jørgensen. 1973)

Ifølge Habermas degenererer offentligheden til at være en demonstrerende offentlighed eller med andre ord en skin-offentlighed, der blot skal virke som en bekræftelse af systemet over for omgivelserne, hvor massen af individer ikke på noget tidspunkt samles til et publikum. Den demonstrerende offentlighed er karakteristisk fx for vores parlament/folketing, hvor stort set alle sager behandles i lukkede udvalg med forskellig repræsentation fra fx interesseorganisationer for så afslutningsvis at sendes til en formel afstemning i Folketinget/parlamentet, som så – og kun tilsyneladende – kan bekræfte vores demokrati – altså en demonstrerende offentlighed. Et yderligere eksempel på en folkevalgt forsamling, der tidligere var debatterende og diskuterende, men i dag mere fremstår som en demonstrerende offentlighed, er de såkaldte kongerunder efter et valg, hvor alle forhandlinger foregår hemmelige for så til slut at munde ud i en offentlig demonstrerende handling, når en regering dannes.

Habermas opdeling kan illustreres i nedenstående model – naturligvis med de mangler for nuancer en model altid indebærer:

”SAMFUND”” LIVSVERDEN			STAT SYSTEM
Privat område		Offentlighedsområdet	Statsapparat, der skal sikre: - almene retsforhold - almene produktions-betingelser - den nationale totalkapitals reproduktion - samt regulere konflikten lønarbejde/kapital Alt dette sker ved økonomiske (skat, tilskud, off. drifts-/ anlægsudgifter, juridiske (love, domstole), ideologiske (skoler, radio, TV) og fysisk voldelige (militær, politi, fængsel) indgreb i samfundet.
Navn:	Intimsfære	Kulturel offentlighed	
Genstand:	Religion, ”følelse”, seksualitet	Religiøs forkyndelse, kunst, litteratur	
Sted:	”hjemmet”	”kulturhuse”	
Institution:	”familien”	”foreningen”	
Navn:	Socialsfære	Politisk offentlighed	
Genstand:	Privatøkonomi, varebytte (fx køb og salg af arbejdskraft)	”Politik”, samfundsøkonomi,	
Sted:	Butikker, arbejdsplads	Parlament, råd,	
Institution:	Virksomheden	”Partiet”	

Figur 1

Som det illustreres i modellen, er samfundet opdelt i fire dele, der er forbundet to og to. I intimsfæren (hjemmet) lever individet sit private liv, hvor rummet giver mulighed for private tanker og refleksioner omkring tilværelsen, hvilket kan foregå sammen med familie og venner. Socialsfæren er rummet for arbejde, som er en

nødvendighed for både individet og samfundet, da man her skaber den nødvendige økonomi for at opretholde sin og samfundets eksistens.

Over for disse to sfærer, der begge er relateret til private og personlige forhold, står offentligheden, som er bindeledet mellem private medlemmer af samfundet og staten. Offentligheden er også opdelt i to dele: den kulturelle offentlighed og den politiske offentlighed. Sammenhængen til intimsfæren er sådan, at de spørgsmål, der rejser sig i intimsfæren, principielt kan diskuteres og måske løses i i den kulturelle offentlighed, ligesom de spørgsmål, der måtte rejses i socialsfæren principielt kan diskuteres og måske løses i den politiske offentlighed. Det skal dog understreges, at det kun er principielle og almene problemer, der kan diskuteres og måske løses i offentlighedsområdet.

Den kulturelle offentlighed er stedet for kunst, litteratur og religion, hvor religion i denne sammenhæng er synonymt med livsanskuelse. Det er også stedet for kulturdebat, og offentlighedens institutioner er her museer, kirker, koncertsale, biografer, teatre, biblioteker, sportspladser etc., kort sagt stedet for foreninger og kulturhuse.

Den politiske offentlighed er arenaen for de almene spørgsmål, der er forbundet med socialsfæren, fx arbejde og økonomiske/sociale vilkår. Den politiske offentligheds mest centrale institution er parlamentet.

Det skal understreges, at det i den borgerlige selvforståelse er helt udelukket at blande de fire her omtalte sfærer sammen, hvilket dog alligevel sker, da det i virkeligheden er umuligt at undgå. Men det øjeblik, hvor offentligheden ikke længere er tilstrækkelig til at regulere samfundet, opstår det ultimative problem. Hvis offentligheden bryder sammen, vil det typiske være, at der fremkommer en anden udgave af samfundet, nemlig et autoritært, fascistisk (kapitalistisk) samfund med en meget stærk stat med omfattende central planlægning uden demokratiske elementer.

Ovenfor blev begrebet kolonisering beskrevet. Habermas beskriver koloniseringen som det forhold, hvor systemet invaderer livsverdenen og annullerer de hidtil gældende regler for fx den private intimsfære og overtager flere af de funktioner, der hidtil har været en del af denne sfære. Det har i sagens natur konsekvenser for familien, da flere af dens funktioner nu løses af det staten, hvilket betyder, at familien næppe kan opretholde sin funktion i forhold til fx socialiseringen/opdragelsen af børn (børneinstitutioner, undervisning etc.) Det betyder, at den private intimsfære går mod sin opløsning gennem den institutionalisering og bureaukratisering, der invaderer livsverdenen. Habermas anså denne udvikling (koloniseringen) som en reel trussel mod et demokratisk samfund og den gensidige forståelse, som var et *differentia specifica* for en velfungerende offentlig sfære.

Loftager (2004) beskriver forholdet:

Men også i forhold til en sådan nedskrevet forståelse af den politiske offentligheds potentialer repræsenterer Habermas' billede af offentligheden anno 1962 et graverende forfald. Hvor forfaldets første trin altså hænger sammen med, at uforligelige interesser indtager den politiske scene, udgøres det

andet trin af en teknokratisk begrænsning af individers og grupperes deltagelsesmuligheder. Tendensen går i retning af, at det politiske system ikke længere fungerer som formidler mellem samfundets forskellige, uafhængige interesser. I stedet har „systemet“ i stigende grad overtaget interessedefineringen selv. Habermas taler i den forbindelse om en „refeudalisering“ af offentligheden. Den feudale offentlighed var karakteriseret ved at være repræsentativ, idet den knyttede sig til fyrstens repræsentation af sig selv over for folket. Som en reminiscens heraf kan henvises til, hvordan den konstitutionelle monark fortsat lejlighedsvis træder frem på balkonen foran folket for at modtage dets hyldest.

Med denne refeudalisering forvandles den offentlige mening til en ikke offentlig mening. Det vil sige en mening, der snarere end at udgå fra et diskuterende publikum tilskrives dette udefra. Den form for fælles interesse eller værdikonsensus, som det i starten af 1960'erne var almindeligt at betragte som afløser for de overleverede ideologier fra 1800-tallet, er ifølge Habermas' analyse udtryk for den politiske offentligheds sidste krampetrækninger eller endelige strukturforvandling (Loftager, 1994). (Loftager, 2004)

Hvis man tager Habermas teori for pålydende, er det antageligt demokratiets svanesang, vi er vidner til nu, hvor koloniseringen er så massiv, at ubalancen i den demokratiske model truer vores system samtidig med, at højreradikaliseringen bliver mere og mere massiv i mange vestlige samfund, hvilket også påvirker Habermas ideal om demokratiet som et deliberativt demokrati (se ovenfor). Når systemet koloniserer livsverdenen, opstår der ubalance, hvilket truer den herredømmefri dialog, der eroderes og til slut helt kortsluttes, hvilket åbner op for alternative styreformer. Som nævnt kan en kommende styreform meget vel blive et autokrati, hvor enhver form for kvalificeret dialog i forhold til at ændre noget eller påvirke samfundet er suspenderet, hvilket forstærkes af den mere og mere massive individualisering af samfundet, hvor den demokratiske dialog naturligvis også påvirkes, da man ikke længere kan kalkulere med Habermas idé om et publikum.

Hvor Habermas analyse understreger ubalancen i systemet og dennes konsekvenser (demokratiets forfald), tager Hannah Arendt os et skridt videre i sin Totalitarismens oprindelse (1951), der kan læses som en advarsel til os, når henses til den demokratiske situation her og nu og den mulige udvikling.

Habermas ikke var ukendt med Arendt, og rent faktisk kan man finde en lang række parallelle begreber hos de to politiske tænkere, fx offentlighed og dialog som konstituerende og gennemgående i deres forfatterskaber. Således kan Arendt læses som en vigtig forudsætning for Habermas teori om den kommunikative handlen. Habermas anerkender også sin gæld til Arendts Menneskets vilkår (The Human Condition, 1958) i forhold til hendes model for den græske offentlighed, hvorimod Habermas er mere nøjsom i sine tidlige værker, fx Borgerlig Offentlighed, når det gælder referencer til Arendt.

Det skal dog pointeres, at der til trods for begrebsligt sammenfald mellem de to tænkere/filosoffer er forskelle i deres definitioner af begreberne. Men grundlæggende fokuserer begge på dialogen som en forudsætning for demokratiet, idet begge argumenterede for nødvendigheden af offentlig debat og politisk engagement for et velfungerende demokrati. Alligevel skal forskellene mellem deres definition af det offentlige rum kort skitseres

her. Hvor Arendt med udgangspunkt i sine kernebegreber, pluralitet, handling og synlighed, ser politik som et resultat af meningsudveksling mellem unikke individer, fokuserer Habermas på rationalitet og konsensus som vejen til fælles enighed (se ovenfor).

Om dømmekraft og handling skriver Pahuus:

Dømmekraften spiller en central rolle i Arendts værk, som en af de evner mennesket råder over som politisk handlende væsen. Ordet 'politisk' bruger hun i den oprindelige græske betydning af bystatens fælles anliggender, ligesom også hendes begreb om handling har et klart aristotelisk præg. Mennesket er i hendes forståelse et politisk væsen, når det fungerer som en del af et praksisfællesskab, der opstår gennem personers dialog og interaktion.

(Pahuus, 2003)

Netop handling er helt centralt i Arendts politiske teori. Handling omfatter politisk tale, som foregår mellem mennesker, hvilket betinger lighed, pluralitet og forskellighed på en gang. Handling bliver således noget fælles, idet man ifølge Arendt ikke kan handle politisk alene. Arendt så handling som en central del af politisk deltagelse og demokratisk engagement. Problemet er dog, at man ikke kan forudsige udfaldet af den politiske dialog, da man ikke kender responsen fra andre. Et forhold Habermas løste ved at insistere på konsensus som et resultat af den herredømmefri dialog.

Politisk handling forudsætter, at flere mennesker mødes i en pluralitet. Det er centralt hos Arendt at anerkende, at hvert menneske er enestående eller unik, men Arendt påpeger også vigtigheden af, at disse mennesker qua samtalen kan organisere sig i en fælles verden (jf. Husserl og Schutz), der kan manifestere sig i politisk handling⁷. Arendt understreger, at uden pluralitet findes ingen politisk handling. Dette adresserer et aktuelt problem, når det fælles er under pres, da folk i dag på mange måder er atomiserede og fremtræder som en masse uden reel forbindelse til hinanden, hvor man mangler en fælles identifikator og et fælles samlingspunkt, der kan skabe sammenhæng mellem de personer, der træder frem.

Pahuus skriver:

Offentligheden er betingelsen for opnåelsen af en virkelighedsfølelse, som er følelsen af at andre oplever verden på samme måde som én selv, at tingene udgør en stabil og objektiv virkelighed for os. Denne virkelighed kan ifølge Arendt forsvinde med det offentlige ødelæggelse, sådan som det skete under det 20. århundredes totalitære regimer.

(Pahuus, 2003)

⁷ I forbindelse med handling opererer Arendt med begrebet natalitet, som er en central del af hendes tænkning. Natalitet er et begreb, Arendt har hentet fra Augustin (jf. hendes afhandling Om kærlighedsbegrebet hos Augustin), som hun definerer som det forhold, at vi genfødes, hver gang vi handler, hvilket Arendt ser som, at vi så at sige overtager vores eget liv. Natalitet er hos Arendt et udtryk for håb til fremtiden og til andre mennesker, som kan tale og handle.

Forskellene mellem Habermas og Arendt i forhold til offentlighed kan summeres på følgende vis: for Arendt er offentligheden et rum, hvor mennesker taler sammen og handler som frie borgere. Et perspektiv, inspireret fra det antikke Grækenlands bytorv (agora), som for Arendt blev symbolet for den politiske offentlighed. I modsætning til agora stod det græske oikos, der omhandlede hus og hjem, der for Arendt var rummet for det, hun kaldte for livets nødvendigheder (mad, tag over hovedet etc.) meget lig Habermas intime privatsfære. Arendt tilføjer en yderligere dimension til agora og oikos, nemlig samfundet, som er defineret ved alle sociale relationer, økonomi, arbejde, organisering af samfundet på alle niveauer. I 'samfundet' er der ikke nødvendigvis lighed mellem menneskene, og der opstår hierarkier parallelt med udviklingen af den borgerlige offentlighed, som beskrevet af Habermas. Arendt skelner mellem det sociale og det politiske, som hun definerer som frihedens sfære og understreger, at politisk frihed betyder, at alle borgere skal have adgang til den offentlige sfære, hvor fælles anliggender bliver diskuteret.

For Habermas er offentligheden et rum, hvor borgere, kommunikerer, diskuterer og danner mening og skaber demokratisk legitimitet gennem dialogen.

En yderligere pointering af forskellen mellem Habermas og Arendt kan findes hos Popp-Madsen i hans artikel "Debatterende eller besluttende offentlighed" (2014), hvor han skriver:

I Jürgen Habermas' Tre normative modeller for demokratiet beskrives de to dominerende forståelser af relationen mellem demokrati og offentlighed som den liberale og den republikanske model. I den liberale model i traditionen fra John Locke til John Rawls er individets præferencer private, og kanaliseres ind i det politiske system via etablerede politiske kanaler. Helt omvendt forholder sig ifølge Habermas i den republikanske tradition fra Machiavelli over Jean-Jacques Rousseau til Hannah Arendt, hvor individet fungerer som borger, der deltager i det politiske liv med selvfølgelighed, og politik skabes ud fra intersubjektive størrelser som almenviljen, kulturen og traditionen (Habermas 1996: 22-23). I den liberale model forsvinder demokratiet og offentligheden til fordel for individet, dets privatsfære og rettigheder; i den republikanske model overtager den demokratiske offentlighed hele billedet med knægtelse af individuelle rettigheder til følge (Habermas 1996: 24-25). Overfor konflikten mellem liberalisme og demokrati, mellem privatsfære og selvstyre, foreslår Habermas en ny kobling af demokrati og offentlighed: den deliberative model. Her kobles republikanismens fokus på deliberationens præferenceændrende funktion med den liberale retsstats legale kanaler for politisk deltagelse og respekt for individets rettigheder. Via omfattende deliberation mellem borgerne i civilsamfundet legitimeres de politiske beslutninger, og via offentlig debat højnes beslutningernes procedurale og substantielle legitimitet. (Habermas 1996: 27).

(Popp-Madsen, 2014)

2. Hannah Arendt – en advarsel mod en potentiel totalitaristisk fremtid

Hannah Arendt er, til trods for, at det er 75 år siden Totalitarismens oprindelse (1951, 2019) udkom, skræmmende aktuel i dag. Dette kan understreges af et citat fra forordet til 1. udgaven af bogen (her citeret fra Dressler-Bredsdorff), hvor Arendt skriver:

Aldrig har vores fremtid været mere uforudsigelig, aldrig har vi været mere afhængige af politiske kræfter, som vi ikke kan stole på til at følge almindelige regler for sund fornuft og egeninteresse – kræfter, der antager karakter af det rene vanvid. Det er, som om menneskeheden havde opdelt sig selv mellem dem, som tror på menneskelig almagt (der tror, at alt er muligt, når blot man ved, hvordan man skal organisere masserne til det), og dem, for hvem magtesløshed er blevet den definerende erfaring i deres liv.

(Arendt, 1951)

Dette understreges af et yderligere citat, der kortlægger præmisserne for et totalitært styre, der også rammer ned i vores tid, hvor det bl.a. på grund af SoMe og AI er blevet vanskeligt at skelne fakta fra løgn:

For et totalitært styre er den ideelle undersåt ikke den overbeviste nazist eller den overbeviste kommunist, men mennesker for hvem der ikke længere findes noget skel mellem fakta og fiktion (det vil sige den erfarede virkelighed), og forskellen på sandt og falsk (det vil sige tankens normer) ikke længere eksisterer.

(Arendt, 1951)

Arendt har haft og har stor betydning for opfattelsen og forståelsen af demokrati. Hun argumenterer som nævnt for politisk deltagelse og offentlig debat, der kan/skal være grundlaget for et demokrati.

I denne artikel vil fokus være på netop Arendts totalitarisme-bog, der analyserer baggrund og praksis for henholdsvis nazismen og kommunismen, men af relevans for i dag analyserer og kortlægger de underliggende strukturer i totalitarismen, som man finder tendenser til i de forskellige højreradikale bevægelser, der vinder større og større udbredelse. Arendts analyser er således ikke kun af historisk interesse, men kan bidrage til at afdække og forstå centrale udfordringer i dag, fx løgn og angreb på fakta (jf. Trump), populisme (jf. ovenfor Italien) etc. og måske tjene som en advarsel mod den udvikling, man kan iagttage i en lang række forskellige lande (jf. ovenfor). Hun har bidraget med, hvordan politik først og fremmest er tale og handling i det offentlige rum, og hendes begreber om politik, offentlighed, totalitarisme, ondskabens banalitet (Eichmann i Jerusalem, 1963) og forskellen mellem magt og vold er centrale elementer i politisk teori.

Forholdet mellem magt og vold er hos Arendt beskrevet af Iversen (2026):

Makt oppstår, når mennesker kommuniserer og handler i fellesskap; makten er altså avhengig av felles kommunikasjon og samtykke, og opprettholdes så lenge dette samholdet består. Makten er derfor ikke individuell, men tilhører gruppen og samhandlingen, og den fortsetter å eksistere, så lenge gruppen holder sammen. Makt er dermed å forstå som et kommunikativt, dynamisk, sosialt og relasjonelt fenomen, og det er egentlig ingen som fast sitter på makten. Dette samsvarer også med interaksjonismens oppfatning av makt, kfr. Mead og Staceys maktbegrep. I «Vita Activa» skriver Arendt: «Makt er alltid et potensial for makt, og ikke noe uforanderlig og målbart, slik som for eksempel kraft eller styrke».

Vold er derimot instrumentell, basert på fysisk tvang og tekniske midler; vold kan ødelegge mennesker, aktiviteter og institusjoner, men skaper ikke ekte, varig makt. Faktisk kan vold undergrave makt, siden volden bryter ned tillit, varige relasjoner og frivillig samarbeid. Vold forstås hos Arendt dermed mer som maktens motstykke. Vold kan kun rettfærdiggjøres om den begrunnes med kortsiktige mål. Men også da er den instrumentell og farlig, ikke minst fordi man aldri vet konsekvensene av handlinger. Dette fordi også andre mennesker handler, og man kan ikke vite hvordan.

Arendts forståelse af demokrati er således handlingsorienteret og er hos hende et offentligt rum, hvor borgere handler og handler frit med udgangspunkt i samtalen, hvorfor aktiv deltagelse (politisk handling og diskussioner i et offentligt rum) samt beskyttelse af pluralitet og frihed er centrale elementer.

Totalitarismens oprindelse blev som nævnt ovenfor publiceret i 1951. Bogen er tredje del af en trilogi, hvor de to første dele var Antisemitisme og Imperialisme. Trilogien analyserer forskellige aspekter af totalitære regimer, men helt centralt står Arendts analyser af forudsætningerne for fremvæksten af en totalitær ideologi.

I Totalitarismen analyserer Arendt totalitære regimer med udgangspunkt i nazismen og kommunismen, men dette er kun eksempler. Hendes centrale analyse omfatter de strukturer, der betinger et totalitært styre. Bemærkelsesværdig er dog, at Arendt ikke giver nogen entydig definition af totalitarismen. Et gennemgående tema i bogen er til gengæld en forestilling om en indre fjende, som repræsenterer en fare og skaber basis for ekstraordinære (legitime?) indgreb, som skal kontrollere og fjerne rettigheder, hvilket bidrager til en atomisering af individerne og yderligere skaber basis for mistænksomhed og dermed forhindrer en samlet front mod magten. Vejen mod et totalitært samfund går således gennem en suspension af politiske fællesskaber.

Arendt understreger, at totalitarismen ikke kan inkluderes i en klassisk forståelse af autoritære styre, som går ud på at hindre folket i at gøre oprør mod magten, men til gengæld understreger hun betydningen af, at magten ikke handler om at styre over folket, men gennem folket. Det handler således om at skabe en diskurs, hvor folket ikke intenderer at gøre oprør. Til gengæld handler det om, at kontrollere, så folket ikke vil kunne eller ønske sig at gøre oprør. Kort sagt handler det om, at få folket til ikke at ville frihed, hvilket resulterer i total kontrol. Eller som Arendt formulerer det, er totalitarismen menneskehedens fuldstændige forsøg på at befri sig fra sig selv. Målet var således en total omkalfatring af samfundet, hvor klasser blev erstattet af masser, og hvor terror ikke var et nødvendigt onde, men en central del af samfundslivet.

Arendt påpeger med sit citat fra indledningen fra Totalitarismen, at normale mennesker ikke ved, at alt er muligt, i forhold til vores døvhed over for totalitarismen. Det kommer bag på alle, at totalitarismen kan være og var så grusom, men også at vores manglende evne til at identificere totalitarismen er medvirkende til, at totalitære styre får mulighed for at udvikle sig.

Totalitarismen ønsker at skabe en global ideologi og som sådan erobre verdensherredømmet for at vise, hvad verden er. Det er i denne sammenhæng vigtigt at erindre om, at Arendt skelner mellem virkelighed og verden, hvor verden er den bevidsthedsmæssige spejling af virkeligheden, som giver os mulighed for at handle og forstå.

Totalitære styrers ambition er således at erodere en commonsense verden og i stedet opbygge en fiktiv verden, der modsvarer totalitarismens bud på en verden. I denne kontekst er ambitionen at forme mennesket, så de svarer til den fiktive verden, der er opbygget. Carlsen (2025) har skitseret en ”drejebog” for etableringen af et totalitært styre:

- 1) Nedbryd skellet mellem løgn og sandhed
 - 2) Opbyg en parallel verden(sforståelse), der kan konkurrere som en konkurrent til den gængse mere virkelighedsnære verden(sforståelse)
 - 3) Brug propaganda og terror til at lade denne parallelle verden(sforståelse) blive den udbredte
 - 4) Brug denne fiktive verden(sforståelse) som mønster til at ændre virkeligheden. Dvs. omforme samfundet, så det svarer til fiktionen. På den måde bliver det sværere at benægte virkeligheden af fiktionen.
 - 5) Når det er fuldendt, når den totalitære virkelighed er grundlag, følger derpå terror mod egen befolkning, for at ødelægge enhver menneskelig frihed, der kan forstyrre fiktionen. Dvs. kampen mod virkelighedens indvirkning på fiktionen sættes for alvor i gang, uden nogen grænser for brutalitet.
- (Carlsen, 2025)

Det handler således om at have total kontrol med virkeligheden, hvilket i sagens natur ikke er muligt. Derfor etableres en fiktiv verden, som man kan kontrollere.

Arendts analyse drejede sig om efter første verdenskrig for folk at finde mening og lade noget nyt vokse frem. Denne situation er genkendelig i dag, hvor klimakrise, migration, biodiversitet, krige og AI udgør en trussel mod vores opfattede eksistens, og det i et omfang, som ingen kan overskue, hvorfor nogle nye identifikatorer, der kan skabe sikkerhed og tryghed, har mulighed for at gro frem og skabe en fiktiv sikkerhed, hvor man er villig til at resignere på den sunde fornuft. Totalitarismen bliver således et kvalificeret bud på en løsning, der kan modsvare vores behov for en verden, hvor vi som rodløse masser kan føle os hjemme og undgå de store chok, som virkeligheden konfronterer os med. En af Arendts centrale pointer er, at et totalitært system kan vokse frem i et samfund, der består af atomiserede og isolerede individer, som ikke føler tilknytning til nogen grupper. Isolation er således den tilstand, mennesker bliver fordrevet til, når den sfære eller det samfundsmæssige lag de tilhører, hvor de har handlet sammen med andre, forsvinder. Og derfor bliver der behov for andre identifikatorer end dem, som fx et klassisk klassesamfund gav, hvor man fx tilhørte en arbejderklasse eller en middelklasse med de værdier, det indebar. Identifikatorer som beskrevet ovenfor. Totalitarismen kræver total lydighed og loyalitet fra de socialt isolerede individer, som ikke længere har eksistentielle identifikatorer i fx familie (mere end 50% bliver skilt i dagens Danmark), venner, kammeratskaber etc. Ved at identificere sig med højreradikale (læs: potentielt totalitære) bevægelser, kan man opleve et sammenhold med andre socialt isolerede individer, hvilket er et *differentia specifica* inden for det klasseløse samfund, hvor traditionelle klasser degenererer til masser, som er de totalitære samfunds rekrutteringsgrundlag. Arendt beskriver det selv som *The term masses*

applies only where we deal with people, who either because of sheer numbers, or indifference, or a combination of both, cannot be integrated into any organization based on common interest (1951).

I Totalitarismens oprindelse skriver Arendt tilnærmelsesvis en drejebog, som i sin aktualitet er skræmmende i forhold til omstændighederne i vores tid og i vores forhold (læs: forfald) i relation til demokratiet.

Fx skriver Arendt i afsnittet ”Klasserne”, hvordan de totalitære bevægelser er determineret af bevægelse – et forhold, som kendes fra fx USA under Trumps ledelse⁸:

[...] Denne forgængelighed har utvivlsomt noget at gøre med massernes ubestandighed og den deraf følgende lige så flygtige berømmelse, som beror på dem; endnu mere kan den dog spores tilbage til de totalitære bevægelseres mani for uophørlig bevægelse, idet de kun kan bevare magten, så længe de bliver ved med at bevæge sig og sætte alt omkring sig i bevægelse.

(Arendt. 1951, 2019)

I relation til forholdet mellem klasser og masser skriver Arendt:

De totalitære bevægelser sigter mod og har held til at organisere masser – ikke klasser som de gamle interessepartier i det europæiske fastlands nationalstater, ikke borgere med en mening og interesse for offentlige anliggender som partierne i de angelsaksiske lande.

(Arendt. 1951, 2019)

Arendt understreger, hvordan totalitære bevægelser er mulige overalt, hvor der er masser, som har fået en idé om en eller anden form for organisering, hvilket eksempelvis var tilfældet med de tyske stormtropper under nazismen, som ikke var en klassespecificeret organisering, men i højere grad et sammenrend af forskellige i mange tilfælde rodløse mennesker. Arendt understreger en vigtig pointe omkring masse-begrebet, når hun beskriver massernes anatomi:

Betegnelsen masser er kun gyldig, når vi har at gøre med mennesker, som enten i kraft af deres antal eller på grund af ligegyldighed eller en kombination af begge dele ikke kan indordnes i nogen organisation, der er baseret på fælles interesse, i politiske partier eller lokale styre, faglige organisationer eller fagforeninger.

(Arendt, 1951, 2019)

⁸ I relation til Trumps måde at agere/regere på har Arendt eksorbitant mange eksempler hentet fra mellemkrigstidens nazistiske styre, der 1:1 kan overføres på Trumps USA, hvor specielt kapitel 2 ”Den totalitære bevægelse” udgør et rædselskabinet af eksempler, og også et skræmmebillede på, hvor nemt det er at suspendere demokratiet og erstatte det med totalitære metoder, som langsomt bliver en accepteret norm blandt store grupper. Et yderligere eksempel, som henter forklaring hos Arendt, er Trumps forestilling om at annektere Grønland, som er et eksempel på, hvordan *totalitære styre ikke betragter noget land som egentlig fremmed, men tværtimod som deres potentielle område.*

Yderligere skriver Arendt, at de her beskrevne typer findes overalt, ligesom de er karakteriseret ved aldrig at tilslutte sig et parti endsige stemme ved valg. At masserne udgjorde en politisk tabula rasa betød også, at de ifølge Arendt ikke var bevidst om eller bekendt med, hvordan uoverensstemmelser kunne afgøres via dialog. I stedet blev uoverensstemmelser fremstillet som forhold, der blev begrundet i dybe, naturlige samfundsmæssige mekanismer, som var hinsides det enkelte individs mulighed for at kontrollere, hvilket indebar, at de ikke kunne påvirkes af fornuft. Dette betød, at antirationalismen kom til at spille en betydelig rolle som forklaringsmodel på en lang række forhold⁹.

I et demokratisk perspektiv viste det sig ifølge Arendt, at masserne kunne udgøre flertallet i et demokratisk styret land, hvilket indebar, at demokratiet kunne have hvilet på en stiltiende accept af styreformen fra de uinteresserede masser, der blot har taget demokratiet som en selvfølge. Det betød, at der var et stort potentiale for ikke-demokratiske bevægelser, hvis de kunne opstille muligheder eller identifikatorer, der kunne finde tilslutning fra de uinteresserede masser. Det paradoksale her er, at totalitære bevægelser misbruger demokratiske friheder til at afskaffe samme, hvilket er plausibelt, hvis præmissen er, at et flertal eller et større mindretal i et demokrati føler sig marginaliseret, eller måske ikke kan se sig selv repræsenteret i forhold til deres demokratiske rettigheder, og som sådan oplever en demokratisk træthed eller ligefrem indifferens.

I en dansk kontekst påkalder en rapport fra Tænk tanken Mandag Morgen sig interesse med reference til ovenstående. Rapporten har titlen Demokratisk mistillid og afmagt (2025). I Introduktionen til rapporten hedder det:

Det danske demokrati er under pres. En undersøgelse fra Tænk tanken Mandag Morgen fra 2025 viser, at op mod hver tredje borger er utilfreds med den måde, demokratiet fungerer på, og at utilfredsheden for langt de fleste hænger sammen med manglende tillid til det politiske system¹. Samtidig falder valgdeltagelsen. Ved folketingsvalget i 2022 blev der registreret den laveste stemmedeltagelse siden 1990, og ved kommunalvalget i 2021 var deltagelsen den laveste siden 1974 – kun med undtagelse af valget i 2009². Denne udvikling vidner om en voksende afstand mellem borgerne og de demokratiske institutioner og rejser vigtige spørgsmål om, hvad utilfredsheden bunder i – og hvilke konsekvenser den har for borgernes oplevelse af at være en del af det demokratiske fællesskab. (Tænk tanken Mandag Morgen, 2025)

Rapporten summerer en række hovedkonklusioner op:

FEM GENNEMGÅENDE HOVEDTRÆK I ANALYSEN

1. En oplevelse af at være sat uden for indflydelse.

Mange af de interviewede oplever, at politisk indflydelse i praksis er forbeholdt en lille, veluddannet elite. Der er tale om en strukturel oplevelse af, at 'det politiske system' ikke er skabt til dem, men for

⁹ Antirationalisme var et konstituerende element i nazismen, som forsøgte at gøre op med forestillingen om, at fornuften er den instans, der sætter mennesket i stand til at handle.

dem – og uden dem. De føler sig ikke set, ikke forstået og ikke hørt. For mange føles stemmesedlen som en hul gestus i et spil, hvor reglerne er skrevet af andre.

2. En udbredt mistillid til politikerne – og til hele den politiske klasse.

Politikerne opleves som utroværdige, magtfuldkomne og karrierefikserede. Men mistilliden stopper ikke dér. For mange er der opstået et skel mellem “dem” og “os” – ikke bare til enkelte politikere, men til en hel klasse af magthavere, som beskyldes for at beskytte egne interesser, udveksle privilegier og vende det blinde øje til virkeligheden udenfor Christiansborg. Det er en systemmistillid, der rammer bredt og hårdt.

3. En følelse af ikke at være repræsenteret.

Det handler ikke kun om uddannelse, geografi eller etnicitet – selvom det også spiller ind. Det handler om, at folk ikke kan spejle sig i dem, der træffer beslutningerne. Når det politiske Danmark opleves som en akademikerklub, bliver det svært at tro på, at ens egne erfaringer og perspektiver tages alvorligt. Mange siger det sådan her: ”De behøver ikke ligne mig – men de skal forstå mig.”

4. En oplevelse af, at medierne svigter.

Tilliden til de publicistiske medier er lav. De opfattes som politisk farvede, elitære og sensationssøgende. Mange oplever, at deres virkelighed enten ignoreres eller forvrænges, når medierne endelig dækker deres problemer. Det skaber ikke bare vrede – det skaber resignation. For hvis både politik og medier vender én ryggen, hvem lytter så?

På sociale medier får nogle af borgernes frustration frit løb – nogle gange bliver sproget brutalt, hadefuldt og grænseoverskridende. Men bag de voldsomme ytringer ligger noget andet og dybere: følelsen af, at ingen lytter, medmindre man råber. Den demokratiske samtale er under pres – både fra algoritmer, der belønner konflikter, og fra borgere, der har mistet troen på at blive hørt med et almindeligt sprog.

Hvad gør vi med denne viden?

Vi kan vælge at affeje mistilliden, afmagten og vreden. Tale om krænkelsekultur, populisme eller manglende ansvarlighed. Men vi kan også vælge at se den som det, den i virkeligheden er: En demokratisk temperaturmåling. En advarsel. Og et råb om noget andet. Det er nemlig ikke ligegyldighed, der lyser ud af stemmerne i analysen. Det er nærmere håb, der er blevet svigtet.

Demokratiet har aldrig været en garanti – det er et løfte. Men et løfte kræver handling for at være troværdigt. Det kræver, at vi tør lytte til dem, der ikke længere tror på det. Og det kræver, at vi tør forandre de strukturer, der fastholder udenforskab og reproducerer afmagt.

Analysen leverer ikke et quickfix, men den dokumenterer et voksende demokratisk hul – og den tvinger os til at spørge: Hvem skal demokratiet være for i fremtiden?

(Tænketanken Mandag Morgen, 2025)

I perspektiv af, at Danmark normalt opfattes som et af de stærkeste demokratier i den vestlige verden, er talene bekymrende, da mistilliden og afmagten netop kan danne grundlag for, at de utilfredse og frustrerede kan vælge at se i andre retninger end de demokratiske og i stedet vende blikket mod fx mere højreradikale udtryk. Et forhold Arendt også adresserer med skræmmende præcision.

Arendt understreger således i relation til den nævnte indifferens, mistillid og/eller træthed i forbindelse med klassesystemets sammenbrud, som vi også kender det fra fx Danmark, der reelt ikke længere er et klassesamfund med en veldefineret arbejderklasse, en veldefineret middelklasse etc., der kan tjene som identifikator, at masserne kan søge hen mod bevægelser, der kan give dem luft for deres frustration:

De beskyttende klassemurers fald omformede det slumrende flertal bag alle partier til en stor, uorganiseret, strukturløs masse af hadefulde enkeltpersoner, som ikke havde andet til fælles end deres bange anelser om, at partimedlemmernes forhåbninger var dødsdømt, og at de mest ansete og veltalende og repræsentative medlemmer af samfundet følgelig var rene tåber, og at magthavere af enhver art ikke så meget var onde, som de var ligeværdigt dumme og falske

(Arendt, 1951, 2019)

Unægtelig en frugtbar grobund for mulige antidemokratiske holdninger i forbindelse med sammenbruddet af klassesamfundet. Også med en retorik, som ikke er ukendt, når forskellige politikere omtales både i Danmark, men også internationalt. Men også en retorik, som ikke er fremmed, når fx den amerikanske præsident Trump omtaler sine politiske modstandere.

En hel central pointe hos Arendt i forhold til massebevægelserne er, hvordan den samfundsmæssige udvikling, der indebar atomisering og individualisering, gik forud for massebevægelserne, der som nævnt ovenfor tiltrak de uorganiserede og de ikke-engagerede, der aldrig havde relateret til samfundsmæssige tilknytninger:

Sandheden er, at masserne voksede ud af stumperne af et gennemgribende atomiseret samfund, hvis konkurrencestruktur med den deraf følgende ensomhed for individet kun var blevet modvirket gennem tilhørsforholdet til en klasse. Masse menneskets vigtigste særkende er ikke brutalitet og tilbageslåenhed, men dets isolation og mangel på normale sociale forbindelser.

(Arendt, 1951, 2019)

Arendt understreger således betydningen af at have en identifikator fx i form af at have tilhørt en klasse. I modsat fald kan de atomiserede individer blive til fals for forskellige andre identifikatorer som fx højreradikale bevægelser, der kommer til at fungere som (bort)forklaringsmodeller på nogle af de ovenfor nævnte frustrationer.

Med ovenstående citat får Arendt karakteriseret ikke blot mellemkrigstidens samfund, som hun analyserer, men i høj grad også vores samfundsmodel i dag, hvor individualisering og manglende tilhørsforhold til en klasse eller politisk/demokratisk idiosynkrasi kan udgøre et potentielt problem in casu i forhold til demokratiet, som i stedet kan erstattes af nye værdier end fx de klassiske demokratiske og på den måde neutralisere følelsen af atomisering ved at identificere sig med et nyt værdifællesskab, som fx sætter nationalisme i fokus. Det kan man få et indblik i ved at læse diverse partiprogrammer fra højre-nationale partier. Her er nævnt fire eksempler AfD, Sverigedemokraterne. MAGA (trumpismen) og Dansk Folkeparti.

AFD understreger fx det tyske sprog som identifikator (i modsætning til diverse ”politisk korrekte” manifestationer):

Die Nationalsprache ist das Herz einer Kulturnation. Als zentrales Element deutscher Identität will die AfD die deutsche Sprache als Staatssprache im Grundgesetz festschreiben.

„Politisch korrekte“ Sprachvorgaben lehnen wir entschieden ab, weil sie einer natürlichen Sprachentwicklung entgegenstehen und die Meinungsfreiheit einengen.

(AFD program, hjemmeside 2026)

I forhold til kulturel åbenhed hedder det i programmet:

„Multi-Kultur“ ist Nicht-Kultur. Sie löst die Gemeinschaft auf und befördert die Entstehung von Parallelgesellschaften. Dauerhafte existierende Parallelgesellschaften führen sehr oft zu innenpolitischen Konflikten und können letztlich sogar den Zerfall eines Staates bewirken.

Die AfD wird nicht zulassen, dass Deutschland aus falsch verstandener Toleranz sein kulturelles Gesicht verliert.

(AFD program, hjemmeside 2026)

AFD står langt fra alene. Sverigedemokraterne lægger også et kontrastivt program op, som kan appellere til de frustrerede og indifferente. Om sig selv skriver de generelt og i forhold til migration:

Det här vill vi

Sverigedemokraterna är inte som andra partier. Det är de andra partierna, som har gjort, att Sverige ser ut, som det gör idag. [...] Den som älskar Sverige och vill bryta den samhällsplittrande utvecklingen tycker också som oss. Sverigedemokraterna kommer aldrig nöja sig med att bara göra Sverige bättre – Sverige ska bli bra igen.

Seriös migrationspolitik

Sverige har under en lång tid haft en destruktiv migrationspolitik, som lett till segregation, parallellsamhällen och kulturell belastning. Massinvandringen till Sverige av både illegala invandrare,

ekonomiska migranter och asylsökanden har förändrat Sverige till det sämre och ligger till grund för många samhällsproblem, som vi nu behöver åtgärda.
(Sverigedemokraterna, hjemmeside 2026)

Det er naturligvis vanskeligt i denne eksemplifikation at ignorere Trump og hans MAGA-bevægelse (trumpisme), der på den mest eksemplariske måde illustrerer Arendts analyse af, hvordan totalitarismen rekrutterer fra både masserne og fra elitære etablerede miljøer (læs: in casu den økonomiske overklasse). Adskillige skribenter understreger bevægelsens nationalistiske praksis parallelt med de øvrige eksempler anført her, ligesom flere skribenter mener, at Trump og hans bevægelse udgør en trussel mod demokratiet, hvilket bl.a. manifesterer sig i en markant militant retorik, der oftest både truer og intimiderer politiske modstandere. Trump mener også, det er legitimt at anvende voldelige midler for at beskytte et USA, som ifølge bevægelsen er under angreb. Tilside-sættelsen af demokratiske spilleregler har i dagens USA mange ansigter, men et af de mere markante eksempler på en fuldstændig tilsidesættelse af demokratiets spilleregler og praksis blev illustreret med stormen på Kongressen (6. januar 2021), hvor Trump og hans tilhængere nægtede at anerkende valgresultatet, der havde Biden som sejrherre som ny præsident.

Om Trumps bevægelse skriver Stewart i sin analyse af Trumps bevægelse *Inside the Movement to Destroy American Democracy – Money, Lies and God* (2025):

Money is a huge part of the story, meaning that huge concentrations of wealth have destabilized the political system. Second, lies, or conscious disinformation, is a huge feature of this movement. And third God, because the most important ideological framework for the largest part of this movement is Christian nationalism [...]

Dette kan suppleres med et citat fra Britannica (u.å.), som skriver om bevægelsen:

The MAGA movement, often referred to simply as MAGA, or Make America Great Again, was founded on the belief that the United States was once a “great” country but has lost this status owing to foreign influence, both within its borders (via immigration and multiculturalism) and without (via globalization, or the increased integration of multiple national economies). MAGA members think that this fall from grace can be reversed through “America first” policies that would provide a greater degree of economic protectionism, greatly reduce immigration, particularly from developing countries, and encourage or enforce what MAGA members consider to be traditional American values.

Det er dog ikke eksklusivt udenlandske tendenser, som er aktuelle her. Vi behøver ikke at bevæge os uden for Danmarks grænser. Vi kan også præstere værdifællesskaber, der kan samle frustrerede og desillusionerede ved at understrege værdier som danskhed og nationalisme og muligheden for at (gen)vinde disse værdier gennem kamp. En værdimobilisering og en italesættelse af en fremtidig virkelighed, som muligvis kan skabe håb hos nogle – eller måske rettere mange? Således hedder det som et eksempel fra Dansk Folkepartis hjemmeside, der er en åbenlys invitation om modvægt til følelsen af at være atomiseret og isoleret og efterladt:

VI KÆMPER FOR DIG

Vi kæmper for et land. Et folk. For vores alle sammens fremtid. Siden 1995 har Dansk Folkeparti stået vagt om Danmark og danskerne, og som det eneste parti sætter vi danskheden først. Ikke de fremmede, ikke EU, ikke eksperterne – danskerne.

(Dansk Folkeparti, hjemmeside 2026)

Arendt uddyber sin forklaring omkring nye værdifællesskabers tiltrækningskraft:

Massernes oprør mod "realisme", sund fornuft og alt, "hvad der tilsyneladende virker rigtigt i deres verden" (Burke), var følgen af den atomisering, der førte til, at de mistede deres sociale status og dermed også hele det gruppefællesskab, inden for hvis rammer, den sunde fornuft har sin mening. I den situation af åndelig og samfundsmæssig hjemløshed, hvori de befandt sig, gav en velovervejet indsigt i den gensidige afhængighed mellem det vilkårlige og planlagte, det tilfældige og det nødvendige ikke længere nogen mening. [...] Når masserne står over for valget mellem enten at måtte affinde sig med forfaldets anarkistiske vækst og totale tilfældighed eller at underkaste sig en ideologisk absolut ubøjelige og indbildte konsekvens, vil de sandsynligvis altid vælge det sidste og være parate til at betale for det med personlige ofre – og det er ikke, fordi de er dumme eller onde, men fordi denne flugt giver dem et minimum af selvrespekt midt i det almindelige kaos.

(Arendt 1951, 2019)

Ifølge Arendt er totalitarismen på et eller andet plan udtryk for et behov for at (gen)finde et ståsted efter den strukturelle erosion, der eliminerer fællesskaber og værdier, som tidligere har været holdepunkter. Hun argumenterer yderligere for, at et centralt element i totalitarismen og en forudsætning er, at mennesker bliver isolerede fra hinanden og agerer i selvskabte rum, hvilket kan iagttages på flere planer i nutiden. Arendt skriver:

Denne isolation er så at sige prætotalitær; dens kendetegn er afmagt, for så vidt som magt altid kommer fra mennesker, der handler sammen, "acting in concert" (Burke); isolerede mennesker er uden magt per definition.

(Arendt, 1951, 2019)

En artikel i Kristeligt Dagblad (2020) eksemplificerer problematikken omkring det isolerede menneske. Artiklen er skrevet i relation til Corona-krisen, som reelt blot eksponerede isolationen yderligere som et vilkår. Artiklen citerer psykologiprofessor Carsten Jørgensen, der i en udgivelse fra samme år (Identitetskriser – veje og vildveje for det fragmenterede moderne menneskes identitet) har diagnosticeret samfundet parallelt med både Habermas og Arendt:

Hvis samfundet var et menneske, ville det være en psykiatrisk patient med en identitetsforstyrrelse. Det lider af en indre splittelse og ved ikke, hvem det selv er, hvor det kommer fra, og hvor det er på vej hen. Det sidder fast i nuet, fordi det ikke tør tro på en positiv fremtid, og det mangler en samlende fortælling, som giver det retning og modstandskraft mod kaos.

(Kristeligt Dagblad, 2020)

Dette understreger Arendts pointe, når hun argumenterer for, at isolation og afmagt resulterer i en manglende evne til at handle:

Politiske forbindelser mellem mennesker overskæres under tyrannisk styre, og de menneskelige evner til handling og magt frustreres. Men ikke alle forbindelser mellem mennesker brydes og ikke alle menneskelige evner ødelægges.

(Arendt, 1951, 2019)

Arendt adresserer efterfølgende privatlivet, en parallel til Habermas privatsfære, som hun i modsætning til Habermas mener er intakt, hvilket hun dog straks efter dette udsagn modificerer:

Vi ved, at den totalitære terrors jernhånd ikke giver noget rum for et sådant privatliv, og at den totalitære logiks selvtvang ødelægger menneskets evne til erfaring og tænkning lige så sikkert som hans evne til handling.

(Arendt, 1951, 2019)

Yderligere argumenterer Arendt for, at isolation er det dødvande, som mennesker drives ud i, når den politiske del af deres liv, hvor de handler sammen til gavn for fælles anliggender, ødelægges. Hvis handling umuliggøres, medfører det afmagt in casu i forhold til demokratisk politisk deltagelse i et demonstrerende demokrati, hvor handling i højere grad bliver rituel fremfor reel. Hun går så vidt som til at beskrive afmagten som uudholdelig, hvis evnen til at tilføje noget til det fælles ødelægges. Også evnen til tænkning elimineres, men alligevel fastholder Arendt tænkningen og det logiske ræsonnement som den udvej, vi kan vælge.

D. Afslutning

At der er demokratiske kriser, er uomtvisteligt, men at der de facto ifølge Habermas' analyse i Borgerlig Offentlighed er tale om et strukturelt sammenbrud er måske mere overraskende for nogen, men i alle tilfælde et forhold, der bør påkalde sig større opmærksomhed, end tilfældet er nu. Det strukturelle understreges af originaltitlen på Habermas analyse, som bærer titlen Strukturwandel der Öffentlichkeit.

Arendts forståelse af demokrati er, at det er et offentligt rum, hvor borgere handler og handler frit med udgangspunkt i samtalen, hvorfor aktiv deltagelse (politisk handling og diskussioner i et offentligt rum) samt beskyttelse af pluralitet og frihed er centrale elementer. Men også hendes analyser af forudsætningerne for fremvæksten af en totalitær ideologi er helt centrale, når de kobles sammen med Habermas analyse af demokratiets sammenbrud set i perspektiv af den mere og mere omsiggribende højreradikalisering.

For både Habermas og Arendt er samtalen eller dialogen helt central i forhold til at sikre demokratiet. Som nævnt ovenfor er det statens opgave at skabe muligheder for, at offentligheden kan opnå frihed via selvstyre på

grundlag af en offentlig dialog. Borgerne skal organisere sig i decentrale selvforvaltninger, så skellet mellem stat og samfund ophæves, så magten kan organiseres i forhold til borgernes demokratiske samtale. En forudsætning for dette er, at den politiske proces skal være åben og tage hensyn til de argumenter, der indgår i den offentlige debat, ligesom borgerlige frihedsrettigheder skal sikre dialogen.

Hvis argumentet om en demonstrerende offentlighed eller et skindemokrati som beskrevet ovenfor accepteres, er der ingen af de ovenstående argumenter, der kan honoreres. Et skindemokrati eller en demonstrerende offentlighed giver ikke mulighed for en reel dialog, som i stedet degenererer til en pseudodialog i et repressivt tolerant perspektiv.

Det demokratiske sammenbrud og konsekvenserne af dette er nogle af de omstændigheder, artiklen har forsøgt at kortlægge, ligesom ambitionen har været, at den kan tjene som en advarsel mod et mere og mere højreradikaliseret landskab, hvor det ikke er støvlestamp, der genlyder, men successive, lavmælte ændringer, der bliver en del af vores diskurs, hvis vi ikke er opmærksomme – og vil beholde vores demokrati gerne med fokus på den demokratiske dialog!

Referencer

AfD hjemmeside (2026)

Alliances of Democracy (2021)

Albrights, Madeleine (2018): Fascisme (Gads Forlag)

Arendt, Hannah (2019): Totalitarismens oprindelse (Klim)

Arendt, Hannah (2019): Åndens liv (Klim)

Arendt, Hannah (2023): Eichmann i Jerusalem - en rapport om ondskabens banalitet (Gyldendal)

Bek, Kaare Dybvad (2017) De lærdes tyranni - hvordan den kreative klasse skaber ulighed og undergraver verdens bedste samfund (Peoples Press)

Britannica (u.å)

Carlsen (2025) hand out

Dansk Folkeparti hjemmeside 2026

Dressler-Bredsdorff, Matthias (2025). "Arendt og totalitarismen" (Informations Forlag)

Foucault, Michel (2003): Ordene og tingene (Gyldendal)

Habermas, Jürgen (1962): Borgerlig offentlighed

Habermas, Jürgen (2022): Den nye borgerlige offentlighed. Strukturændringer og deliberativ politik

Habermas, Jürgen (1996): Teorien om den kommunikative handlen (Aalborg universitetsforlag)

Habermas, Jürgen (2005): "Tre normative modeller for demokratiet" (Reitzel) in En tekstsamling red. Andersen, Heine

Hansen, Ejvind (2020): "Sandheden som en udfordring af det liberale demokrati" (Res Cogitan)
<https://doi.org/10.7146/rc.14120035>

Helder, Jørn (2020): "Er jeg min broders vogter" (SiS) <https://doi.org/10.22439/sis.v35i4.6028>

Helder, Jørn (2020): "Når samfundslederskab bliver det demokratiske problem" (SiS)
<https://doi.org/10.22439/sis.v35i6.6144>

Holm, Anders Beck (2014) "Demokrati og legitimitet" (Slagmark)

The Independent

Information (2018)

Iversen, Hans Petter (2026): "Hannah Arendt - politikk, makt og totalitarisme"

Judis, John (2016): The Populist Explosion - How the Great Recession Transformed American and European Politics <https://doi.org/10.2307/jj.17912858>

Jørgensen, Torben Beck (1973): En introduktion til Habermas offentlig borgerlighed (GMT)

Victor Klemperer (1947): LTI - Det Tredje Riges sprog (Tekst og tale)

Koch, Hal: "Ordet eller Sværdet" 1945 i Danmarkshistorien, lex.dk.

Kristeligt Dagblad (2020)

Loftager, Jørn (2004): Politisk offentlighed og demokrati i Danmark (Århus Universitetsforlag)

Patemann, Carol: "Participatory Democracy Revisited", Published online by Cambridge University Press: 02 March 2012

Pahuus, A. M. (2003). "Hannah Arendts teori om offentlighed og dømmekraft" (Slagmark - Tidsskrift for idéhistorie).

Pahuus, A. M. (2010): "Hannah Arendts politikforståelse og menneskesyn" (Slagmark)

Popp-Madsen, Benjamin (2014): "Debatterende eller besluttende offentlighed? - Om demokrati, offentlighed og den konstituerende magt hos Carl Schmitt og Hannah Arendt" (Slagmark)

Runciman, David (2018): Sådan ender demokratiet (Informations Forlag)

Runey, Michael (2022) (Tænk tanken IDEA)

Seeberg, Peter & Mikkel Thorup (red.) (2020): Demokratiets krise - og de nye autokratier (Aarhus Universitetsforlag) <https://doi.org/10.2307/j.ctv34wmqj1>

Thorup, Mikkel (2025): Ustyrligt demokrati (Gad)

Tænk tanken Mandag Morgen (2025): Demokratisk mistillid og afmagt

Wittgenstein, Ludwig (1953) Filosofiske Undersøgelser (Gyldendal)

V-Dem (Varieties of Democracy, 2026)

Waage, Frederik: (DR, 2025)